

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Arapçada Tonlamanın Gramer Görevleri ve Anlama Etkisi

The Grammatical Function of Intonation and its Effect on The Meaning in Arabic Language

Yazar / Author

İsmail AKÇAY

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı
Kahramanmaraş / TÜRKİYE

iakcay@ksu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5065-5839>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 16/07/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 19/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 70-96

Atıf/Citation: Akçay, İsmail. "Arapçada Tonlamanın Gramer Görevleri ve Anlama Etkisi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2024), 70-96.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1517075>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

ARAPÇADA TONLAMAMANIN GRAMER GÖREVLERİ VE ANLAMA ETKİSİ

Öz

Dillerin farklı ve benzer yanları dilcilerin dikkatini çekmiş ve geliştirdikleri teoriyle dilleri çeşitli açılardan araştırmışlardır. Bunlardan birisi de bir dilin sistemindeki seslerin görevleridir. Dilciler bu teoriyle bir fonemi diğerinden ayırabilmişlerdir. Dilciler, anlam ayırıcı özelliği olan ses birimlerine ses veya yapısal olmayan özellikler derler. Bunlar cümlenin dilsel yapısına ait değıllerdir. Bunları hecedeki vurgu ve kelimedeki tonlama temsil eder. Bu çalışmada Arapçada tonlamanın mahiyeti ve anlam oluşturma açısından Arapça cümledeki yapılara etkisi ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Tonlama, Fonem, Ses Sistemi, Seslerin Fonksiyonları

The Grammatical Function of Intonation and its Effect on the Meaning in Arabic Language

Abstract

The differences of languages have attracted linguist's attention and they have investigated the languages from different aspect with the theory they developed. One of these is the functions of sounds in the system of any language. The linguists were able to distinguish one phoneme from another. Linguists call these phonemes, which have distinctive features, as sounds or non-structural features. These do not belong to the linguistic structure of the sentence. These are represented by the stress in the syllable and the intonation in the word. In this study, the nature of intonation in Arabic and its effect on sentence structures created for a certain task will be discussed. It will be pointed out its definition, features, important functions, types and especially its role in creating meaning and determining the context in Arabic.

Keywords: Arabic language and its rhetoric, Intonation, Phoneme, Sound System, Functions of Sounds

Giriş

İbn Cinnî (ö. 392/1002) dili her toplumun meramını ifade ettiği birtakım sesler şeklinde tanımlar. ¹ Bazı dilciler ise toplum fertlerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını dile getirmek için iletişim kurdukları seslerden oluşan bir sistem olduğunu söylerler. Diğer bir görüşe göre dil, bir iletişim aracı veya düşünceyi dile getiren vasıta veya düşünceyi aktarmak için sembollerden oluşan sistemdir. Her dil sistemi gibi Arapçanın da yapısal olan ve olmayan özellikleri vardır. ²

Arapça cümle sisteminde kelimeler, edatlar, bağlaçlar ve ekler, i'râb harekesi ve edatlar gibi fiziki olarak yer almayan ama anlamın oluşmasında pay sahibi olan iki dil unsuru daha vardır. Bunlar *vurgu* ve *tonlamadır*. Bunlar dillere ait ses unsurları veya yapısal olmayan özelliklerdir.³ Bu çalışmamıza konu ettiğimiz *tonlama*, cümle ve kelimenin telaffuzuna eşlik eden ama onların yapısında gözle görülmeyecek şekilde yer alan *fonemlerden* ⁴ kabul edilir. ⁵

Dilin yapısal olmayan özelliklerinden *tonlama*, dil çalışmalarında yeni ortaya çıkan bir olgudur. Bazı dillerde anlam ayırıcı özelliğe sahiptir, bazılarında ise anlam oluşturmada etkisi

¹ Ebu'l-Feth 'Usmân b. Cinnî, *el-Ḥaṣā'is*, thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr (Kâhire: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/33.

² Sehl Leylâ, "et-Tengîm ve 'eseruh fi ihtilâfi'l-ma'nâ ve delâleti's-siyâk", *Mecelle Kulliyetu'l-'Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye* 3/7 (2010), 262.

³ Leylâ, "et-Tengîm ve 'eseruh", 262; İbtisâm 'Abdu'lḥuseyn Sultân el-Ḳuşayr, "ez-Zâhiratu's-şavtiyye gayru't-terkîbiyye fi'd-dersi's-şavti'l-garbi'l-mutercem", *Mecelle Midâdu'l-'Âdâb* 24(2021), 147-149.

⁴ Fonem: Konuşma organının belli hareketleri ile oluşan ve belli bir biçimde sıralanarak aynı dili konuşanlar arasın da bir kavramın ifadesi için kullanılan kelimeleri oluşturan anlam ayırt edici ses. Yol kol, bal, sal, baş, kaş, yaş, taş kelimelerindeki y, k, s, b, t sesleri bu kelimeler arasındaki anlam farklılığını sağlayan öğeler olduklarından birer fonem (ses birimi) dir. bk. Zeynep Korkmaz, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 207.

⁵ Şabîḥ et-Temîmî, *Dirâsât luğaviyye fi't-turâsi'l-ḳadîm* (Ammân: Dâru Mecdelâvî, 2003), 163.

vardır.⁶ Eski Arap dilcilerin bu konuda eser vermedikleri bazıları tarafından iddia edilmektedir. Konuyu araştıranlar bunun uygulamada böyle olmadığını kolaylıkla tespit edebilirler. Bu çalışmamızda bu konuya kısaca değinilmiştir. Dil sesleri ile ilgili çalışma sahası yeni olduğu için *tonlama-anlam* ilişkisine değinen çalışmaların az olduğu bir gerçektir. Çalışma bu eksiklik dikkate alınarak yapılmıştır.

Arapçada *tonlama* bir takım gramer görevi ifa eder; düşürülen edat ve kelimenin yerini alır onun eksikliğini hissettirmez. Cümledeki kelimelerin gramer anlamlarını ve edatların manasını belirler. *Tekit*, *bedel*, *nidâ* ve *istifham* gibi özel üsluplarda yerine göre yükselen veya *alçalan tonlama*, cümlenin yapısal özelliklerinden olan unsurlar gibi fonksiyon yüklenerek bağlamı belirler ve murat edilen anlamı ortaya çıkarır. Bunlar çalışmamızda uygun başlıklar altında ele alınmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm girişte klasik dönem Arap dilcilerinin, Arapça çağdaş dil çalışmalarının ve tecvit âlimlerinin *tonlamaya* bakışı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Arapçada *tonlamanın* gramer görevleri, üçüncü bölümde ise *tonlama* çeşitlerinin anlama etkisi ele alınmıştır.

1. Arapçada Tonlama

Tonlama'nın (التنغيم) Arapçadaki sözlük anlamı, okuma ve konuşmadaki kelime tınlaması ve sesin güzelliğidir.⁷ Türkçedeki *titremleme*⁸ ve *ezgi*⁹ gibi ifadelerle çok yakın adlandırmalardır. Çağdaş dilciler “tenğîm” ve “nağme” arasında fark görürler. *Nağme* (name) kelimenin telaffuzunda sesin iniş ve çıkış derecesidir. Mesela; (نعم، لا، ولد) kelimelerinin telaffuzundaki sesin iniş ve çıkışında name oluşur. Name, İsveççe, Fince, Somalice, Çince ve Japonca gibi bazı dillerde inen, çıkan ve düz şekli ile kelimelerin anlamlarını belirlemek için *fonem* vazifesi görmektedir.¹⁰ *Tonlama* cümlede veya dil öbeklerinde sesin iniş ve çıkış derecesini ifade eder. *Tonlamanın* da name gibi yükselen, alçalan ve düz giden çeşitleri vardır.¹¹ Biz bu çalışmamızda *tonlama* ifadesini kullanmayı tercih ettik.

Arapça çalışmalarda yapılan tartışmalardan birisi de eski gramercilerin *tonlama* hakkında çalışma yapmadıkları şeklindedir. Buradan hareketle çağdaş dilcilerden birisi fasih Arapçadaki tonlamayı çalışabileceği bir temel oluşturması için halk Arapçası *ammicedeki tonlamayı* çalışır.

1.1. Klasik Dönem Dilcilerin Çalışmalarında Tonlama

Klasik dönem gramercileri *tonlama* ifadesini kullanmasalar, bu konuda teoriler üretmeseler ve olgusal tahliller yapmasalar da bazı gramer konularını değerlendirirken *tonlamayı* mefhum olarak dikkate aldıklarını, çok sayıda dilsel özelliğin *tonlama* ile sıkı sıkıya ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.¹² Çünkü İbn Cinnî, *tonlama* mefhumunu dikkate alarak cümlede düşürülen kelimeye işaret edeceği düşüncesi ile “bağlam, tamlamadan düşürülen sıfatın anlamına işaret ediyorsa sıfatın düşürülebileceğini” belirtir. Görüşünü desteklemek için *el-Kitab*'ın müellifi

⁶ Temmâm Hassân, *el-Luğatu'l-'arabiyye-ma'nâhâ ve mebnâhâ* (Mağrib: Dâru'l-Beydâ, 1994), 33.

⁷ Cemaluddin Muhammed b. Mukrim Ebu'l-Fadl İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Kum: Neşru Edebi'l-Havza, 1985), 12/590.

⁸ Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972), 91.

⁹ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 1998), 203.

¹⁰ Temîmî, *Dirâsât luğaviyye*, 164.

¹¹ Temîmî, *Dirâsât luğaviyye*, 164; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 124.

¹² Vâlî Dâde 'Abdulhakîm, *en-Nabr ve't-Tenğîm fi'l-luğati'l-'arabiyye* (Cezâir: Câmi 'atu Ebîbekr Belkâyed, Ma 'hadî'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 62.

Sîbeveyhi'den (ö. 180/796) nakille: (سير عليه ليلاً) “Bir gece yürüyüş oldu” denildiğinde bununla (سير) “Uzun bir gece yürüyüş oldu” ifadesi kastedilir. Cümlenin kurulduğu ortam anlama işaret ettiği için İbn Cinnî, sıfatın düşürüldüğünü söyler. Sonra: Bir insanı methetmek için: (كان والله) “Yeminle söylüyorum adamdı” denildiğinde (رجلا فاضلا أو شجاعا أو كريما) “Erdemli, cesur veya cömert” ifadeleri kastedilir. Kişi övüldüğünde cümledeki (الله) lafzının kuvvetli söyleneceğini belirtir. Bununda lâmin (ل) esnetilerek, sesin de uzatılarak yapılacağını söyler. Yüz ekşitilip (كان) (إنسانا) “insandı” denildiğinde de onun kötülendiğini, durumun buna işaret etmesiyle (لئيمًا) sıfatının düşürüleceğini, *bağlama* işaret eden gösterge yoksa sıfatın düşürülmeyeceğini söyler.¹³ Kanaatimizce (كان والله رجلا) “Yemin ederim adamdı” cümlesinde cesaretlendirme, *tonlama* vesilesi olan coşturma, teşvik ve tazim ortamı ve *bağlam*, düşürülen sıfatı anlamamızı sağlamaktadır.

İbn Cinnî'nin konuşma dilinde farklı anlamlar oluşturmada tonlamanın etkilerine işaret ettiğini görmekteyiz. ¹⁴ O *tonlamanın* anlamı belirlemedeki rolünü fark ettiği için ona göre soru üslubu ve *te'accub* (beğeni) üslubu iç içe girer ise yargı anlamı taşıması imkânsızdır. Mesela (مررت) “Karşılaştığım erkek ne adamdı be!” şeklindeki cümle ile adamın erdemden uzak olduğu yargısında bulunulmuş, soru sorulmamıştır. (مررت برجل أيما رجل) cümlesi de bir önceki cümle gibi yargı cümlesidir *istifham* cümlesi değildir çünkü *mâ* (ما) edatı *zâid*dir. İbn Cinnîye göre *istifham* üslubunun aslı ve *te'accub* üslubu bir tür haber (yargı) çeşididir. *Te'accub* ve *istifham* üslubu kendilerine has *tonlama* ile söylenmezler ise yargı asıllarına dönüşmüş olurlar. ¹⁵

İbn Cinnî burada *tonlama* terimini kullanmasa da söyledikleri *tonlama* mefhumunu ihtiva etmektedir. Çünkü iç içe girmiş soru üslubunu *te'accub* üslubundan ayırmak ancak *tonlamayla* gerçekleşebilir. (كيف يفشل هذا الطالب) “Bu öğrenci derste nasıl başarısız olabilir!” diyerek başarılı bir öğrencinin durumunu düşünüp buna hayret eden kişinin maksadı soru sormak değildir. İbn Cinnî (مررت برجل أي رجل) “Karşılaştığım erkek ne adamdı be!” Sözü de buna benzemektedir. ¹⁶

Sîbeveyhi'ye göre Arap gramerinde özel üsluplardan olan *nudbe* (ağıt), kendisine üzülerken ağıt yapılan ve kendisine hitap edilen isimdir. Ağıt olduğunu belirtmek için sonuna elif eklenir ve sanki Arapların bununla terennüm ettiği ifade edilmiş olur.” ¹⁷ Kanaatimizce *tonlama* üzüntü ve kederden kaynaklanırsa insan için çok farklı anlamlara gelebilir. Çocuk bile doğuşundan itibaren çeşitli sesler çıkararak, ağlayarak farklı anlamlar kastedebilir.

İbn Ya'îş (ö. 643/1245) de benzer şeyler söyleyerek Sîbeveyhi'nin andığı *nudbeye* özel üsluplardan olan *imdat* istemeyi (استغاثة) örnek vererek sesi uzatmak ve terennüm etmek için yardıma, imdada muhtaç ismin başına (وا) edatının getirildiğini söyler. ¹⁸

Bu özel üsluplarda edatların kullanılması muhatabı uyarmak için sesin yükseltilmesini ve uzatılmasını gerektirir. Bunun da bir vazife gördüğü kanaatindeyiz. O da edatın *tonlamayla* birlikte anlam ihtiva eden fiilin yerine geçmesidir. Burada anlam *niyabetle* gerçekleşmektedir. Örneklerden de anlaşıldığı gibi *tonlama*, Arapçada gramer anlamlarını açıklamak ve kurulan cümlenin unsurlarını belirlemek ve düşürülen edatın görevini yerine getirmek gibi bir takım

¹³ İbn Cinnî, *el-Ḥaşa'îş*, 2/370-372.

¹⁴ Zeyn Kâmil el-Ḥuveysikî, *Lisâniyyâtun mine'l-lisâniyyât* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, 1998), 74.

¹⁵ İbn Cinnî, *el-Ḥaşa'îş*, 3/269.

¹⁶ Temîmî, *Dirâsât lügaviyye*, 65.

¹⁷ Amr b. Usmân b. Kanber es- Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kâhire: Mektebetü'l-Ḥâncî), 1992, 2/231.

¹⁸ Muvaffakuddîn Ebulbekâ' b. Ya'îş, *Şerḥu'l-mufaṣṣal*, thk. 'Emîl Bedî' Ya'kûb (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 1/158.

görevler ifa etmektedir. Bunlara ileride bazı gramer konularındaki örneklerine değineceğiz.

Arapçada dil sahasında yapılan çalışmalarda işlenen mevzularda anlatılan bazı yaşanmış hikâyelerde tonlama olgusunun ne kadar açık olduğunu, âlimlerin onu nasıl anladıklarını görebiliriz. Suyûtî'nin (ö. 911/1505) anlattığına göre Halife Harun Reşid'in (ö. 193/809) huzurunda el-Yezîdî (ö. 202/818), el-Kisâ'î'ye (ö. 189/805) aşağıdaki beyitleri okuyarak yanlışlığın olup olmadığını sorar:

ما رأينا خرباً نقر ... عنه البيض صقر
لا يكون العير مهراً ... لا يكون، المهز مهز

“Bir şahinin -yavrusunu içinden çıkarmak için- toy kuşuna ait yumurta deldiğini görmedik. Nitekim hiçbir zaman yabancı eşekten tay olmaz, olmaz. Zira tay, tay gibi olur.”¹⁹

el-Kisâ'î şairin kafiye hatası yaptığını söyler. el-Yezîdî tekrar bakmasını ister. O da kafiye hatası olduğunu, ikinci (مهز) kelimesinin (كان) nin haberi olduğu için mansub (مهرا) olması gerektiğini belirtir. el-Yezîdî başındaki bereyi Halifenin huzurunda sevinçten yere fırlatarak (المهز) ifadesinin yeni bir cümle olduğunu, ikinci (لا يكون) cümlesinden sonra durulması gerektiğini ve şiirin doğru olduğunu vurgular.²⁰ Kanaatimizce el-Yezîdî beyte yeni bir açıklama getirmiş, tonlama çeşidi olan *vakfeyi* fark ederek (لا يكون) cümlesinin kendinden önceki ile sonrası arasında bir bağ değil tekit olduğunu, söylerken üzerine *vurgu* yapılması ve sesin uzatılması gerektiğini belirtmiştir.

Kanaatimizce Suyûtî'nin anlattığı bu hikâye, bize benzeri konulara bir de *vurgu* ve *tonlama* gibi cümlelerin terkinde yazılı olmayan ses olayları açısından bakmamızı telkin etmektedir.

1.2. Arapça Çağdaş Dil Çalışmalarında Tonlama

Arapçada tonlamanın niteliği konusunda çağdaş dilciler farklı tarifler yapsalar da daha önce işaret edildiği gibi *tonlama*, konuşmada sesin yükselip alçalmasından meydana gelen musiki unsuru olduğu ve bizatihi anlama işaret eden gösterge olarak kabul edilmesi yaygın kanaattir.

Bir araştırmacı: “Ses tellerinin titreşmesi ile iniş çıkışlar arasında sesin çeşitlendiğini ve bir musiki namesi doğduğunu, buna *tonlama* denildiğini, sözün musikisi veya ezgi de denileceğini söyler.”²¹ Tanımda ses tellerinin iniş çıkışıyla oluşan ses çeşitlenmesine ve çıkan musikiye vurgu yapılmaktadır.

Araştırmacı Tevfik Muhammed Şahin (ö. 1997) Arapçada “*tonlamanın* anlamı belirlediğini ve sözün muradını gösterdiğini ve dile uygunluk kazandırdığını”²² iddia etmektedir. Fakat belâgatçıların *‘ilmu’l-me’ânî* dediği ihtisas sahasında gösterilen çabaları göz ardı ederek bunu söylemenin abartılı bir iddia olduğu kanaatindeyiz. Tanımda geçen abartılı iddialardan biriside Arapçada *tonlamanın* söylenen sözde ne kastedildiğini gösterdiği ifade edilmektedir. Kanaatimizce konuşmada kastedilenler kendiliğinden ifade edilemez. Dilde onu konuşanlara ifade imkânları sunulmuştur. Dili konuşan kişinin bunları kullanma gücü ve kudreti ne kadar artarsa kastedileni gösterme kudreti de o kadar artmaktadır. Çünkü farklı anlamlara ait soyut semboller olan kelimeler ancak dili konuşan kişinin kurduğu cümle *bağlamında* anlam gücünü

¹⁹ Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *el-‘Eşbâh ve’n-nazâ’ir fi’n-naḥv*, thk. ‘Abdul’âl Sâlim Mukerrem (Beyrût: Muessetu’r-Risâle, 1985), 6/213.

²⁰ Suyûtî, *el-‘Eşbâh ve’n-nazâ’ir fi’n-naḥv*, 6/213.

²¹ ‘Abdulhakîm, *en-Nabr ve’t-tengîm*, 6.

²² Tevfik Muhammed Şahin, *‘ilmu’l-luğati’l-‘âm* (Kâhire: Mektebetu Vehbe, 1980), 125.

göstermektedir. Dil çalışmalarının bildiği *anlambilim* sahası, *tonlamayı* değerlendirecek en yakın ilim sahası olduğu söylenebilir.²³

Tarifte geçen Arapçada *tonlamanın* dile olgunluk kazandırdığına gelince kanaatimizce *tonlamanın*, konuşanın yaptığı her türlü dilsel hatayı anlayıp düzelten, her türlü yarayı iyileştirici gibi sunulması maksadını aşan diğer bir iddiayı oluşturmaktadır. *Tonlamanın* olmadığı konuşmanın eksik olduğu veya beklenen etkisinin garanti olmadığı söylenebilir.²⁴

Diğer bir tarife göre “*tonlama*, sessin inişini çıkışını yani yüksekliğini²⁵ gösteren bir terimdir. Sözün musikisi de denir.”²⁶ Tanımda *tonlama* için sözün musikisi denilmesi ikinci bir isimlendirme gibi görünmekte ancak tüm inişli çıkışlı seslere *tonlama* demek, *tonlama* hakkındaki yorumları genişletebilir.

Yukarıdaki tanımlardan farklı bir tanıma göre *tonlama*, “cümlelerin tamamında veya parçalarında farklı çeşitte ses düzeyinin düzenli bir biçimde birbirini takip etmesidir.”²⁷ Tarifte seslerin birbirini takip etmesi ve düzeylerinin olması, *tonlamanın* cümlede veya cümleye ait parçalarda gerçekleşmesi şart koşulmaktadır. Mesela Türkçede “Ha” nidası yükselen bir *tonlama* ile soru makamında, alçalan bir tonla tasdik veya bildirim, düz tonla biraz da uzatılarak söylenirse ikaz ifade eder.²⁸ Arapçada (يا سلام) tabiri yükselen bir tonla nida ve öfke, alçalan bir tonla beğeni, hayret ve alaya alma anlamlarına gelir.²⁹

Başka bir tarifte “herhangi bir dilin kelime veya deyimlerinde yükselen ve alçalan ses perdelerinde takip ettiği farklı yollara *tonlama* denilmekte”³⁰ ancak dillerde inişli çıkışlı her sese *tonlama* denilmemektedir. *Tonlama*, sadece insan dilinin meziyetlerindedir. İnsanın çıkardığı inişli çıkışlı rasgele sesler anlam ifade etmez bu sebeple *tonlama* denilemez.

Diğer bir Arap dilcisine göre “ses derecelerinin birbirini takip etme sistemini musiki namesi olarak isimlendirmek mümkündür.” Tanımda *tonlama* veya *sözün musikisi* yerine *musiki namesi* terimi kullanılmakta ama bunun tonlamaya denk olup olmadığı, bir terim önerisinde bulunulup bulunulmadığı açıklanmamaktadır.³¹

Buraya kadar arz ettiğimiz tariflere baktığımızda tanımlar, tonlama olgusunu kastetseler de her birisinin olgunun bir tarafından baktığını ve yeterli açıklamanın olmadığını görüyoruz.

İbrâhim Enîs (ö. 1977) kendinden önce yapılmış tariflerden hareketle *tonlamayı* “konuşma esnasında sesin iniş çıkışı”³² olarak tanımlar. Tarifte sesin iniş çıkış sınırı çizilmemiş, üstelik aynı eserde “*tonlamayı* üreten sesin iniş çıkış yönteminin, soru cümlelerinde farklılık göstereceği söylenmiştir.”³³ Kanaatimizce sesin iniş ve çıkışı ifadesi *belâğî*, *edebî* ve benzeri maksatlarla yapılan konuşmalarda tonlamalardaki sesin iniş ve çıkış derecelerindeki yöntemin

²³ ‘Abdulhakîm, en-Nabr ve’t-tenğîm, 6.

²⁴ ‘Abdulhakîm, en-Nabr ve’t-tenğîm, 6-7.

²⁵ Berke Vardar, *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Yabancı Dil Yayınları, 1998), 203.

²⁶ Kemâl Muhammed Bişr, *‘İlmu’l-luğati’l-‘âm- el-‘aşvât* (Kâhîre: Dâru’l-Ma’ârif, 2007), 163.

²⁷ Aḥmed Muḥtâr Umer, *Dirâsetu’ş-şavti’l-luğavi* (Kâhîre: Âlemu’l-Kutub, 1991), 194.

²⁸ Necip Üçok, *Genel Fonetik* (Ankara: Yabancı Dil Yayınları, 2007), 144-145.

²⁹ Bertil Malmberg, *‘İlmu’l-‘aşvât*, çev. Abduşşabûr Şâhîn (Kâhîre: Mektebetu’ş-Şebâb, 1985), 209; Ferhâd ‘Azîz Muhyiddîn, “et-Tenğîm ve eseruh fi’t-ta’bîr ‘ani’l-me’âni’nefsiyye” *Mecelletu Câmi’ati Kerkûk li’d-Dirasât İnsâniyye* 10/1 (2015), 91.

³⁰ Muhammed el-Antakî, *el-Vecîz fi fikhî’l-luğa* (Beyrût: Dâru’ş-Şark, 1969), 252.

³¹ İbrâhim Enîs, *el-Aşvâtul-luğaviyye* (Kâhîre: Mektebetu’l-Enculû el-Mışriyye, 1985), 176.

³² Temmâm Ḥassân, *Menâhîcu’l-baḥs fi’l-luğa* (Kâhîre: Mektebetu’l-Enculû el-Mışriyye, 1990), 164.

³³ Ḥassân, *Menâhîcu’l-baḥs fi’l-luğa*, 164.

çeşitli olduğunu kastetmektedir.

Başka bir çalışmada *tonlama* “herhangi bir konuşmada musiki namelerinin veya ritimlerin birbirini takip etmesi”³⁴ şeklinde tanımlanır. Ama “birbirini takip” ifadesi, musiki namelerinde mantıkî bir teselsül mü yoksa başka bir şey mi? Tüm konuşmalarda musiki, name veya başka bir şeyin olması zorunlu mu yoksa muhtemel mi? Soruların cevapları tanımda bulunmamaktadır. Herhangi bir konuşmada *tonlamanın* ispatlanması imkânsızdır. Konuşma, anlam ifade eden cümleler topluluğu için oluşturulan “cümlelerden her birisi özel bir name kipidir”³⁵ ve cümle sayısı kadar sonsuzdur. Bunun her bir hecesi ve eklerinin bazıları yüksek bazıları alçak namelerdir.”³⁶ Cümle diğer cümlelerle sadece *tonlamada* uyuşur. Belli üslup ve tarzdaki bir cümle -kelimeleri farklı olsa da- başka bir cümle ile aynı maksadı hedefler. Bakıldığında “Arapça cümlelerin bir takım kip ve nameli vezinlerden oluştuğu görülür. Bunlar belli şekilleri olan düzenli namelerden oluşmuş yapılarıdır”³⁷ Muhtemelen burada *düzenli nameler ve yapılarıdan* kasıt konuşmadır. Çünkü beşer lisanı, düzenli namelerin şekillendirdiği, birinin diğerini tamamladığı cümleler topluluğudur. Bu sebeple *tonlama* isim cümlesinin başına gelen *dönüştürücü* (nevâsîh) ve edatlar gibi cümle *bağlamındaki* lafzi yönden ilişkilendirilebilen *karinelerden* sayılır.³⁸

Arapçada kelimeler, kendine has kalıpları olan belli *kiplerde* (sîga) kullanılırlar. Arap gramercileri arasında yaygın olan kanaate göre bu kalıplardan birine bir harf eklenmiş ise bu artış anlamda da bir artışı veya yeni bir anlam oluşumunu gerektirir. *Tonlama* da böyle kabul edilir. “Cümlelerin terkibine ait olmayan *sessel fonemlerden* birisi olan *tonlama*, kelimenin yapısına ait *fonemlerden* ayrılır.”³⁹ *Fonem* modern dönem dil çalışmalarına ait bir terimdir. Arapçada “tek başına anlam ifade etmeyen ses öbeği kabul edildiği için tek başına anlamı yoktur, kendi dışındaki benzer *fonemlerden* anlam kazanır.”⁴⁰

Görüldüğü gibi Arapça çalışmalarda *tonlamaya* ait tarifler farklılık arz etmektedir. Bazı araştırmacılar *tonlamaya* bir ses uzmanı gibi bakmaktadırlar. Bazıları fizik ilminin ölçüleriyle değerlendirmekte ve ses dalgaları olarak görmektedir. Bazıları da bir gramer olgusu olarak değerlendirmektedirler.

Bu tariflerin çoğu doğru olsa da tercihimize göre *tonlama* “konuşmadaki ses tonunun iniş ve çıkış derecelerini gösteren ses terimidir. Sesteki iniş ve çıkış derecesindeki değişikliğin sebebi ses tellerindeki dalga oranının değişmesidir. Bu dalgalar musiki nameleri üretir. Buna *tonlama* denir. *Tonlama* konuşmadaki musikiyi yani ezgiyi gösterir”⁴¹ şeklindeki yapılan bu tarife “*tonlama* bağlamdaki unsurlarla birlikte anlama da işaret eder,” ifadesini eklemek yerinde olacaktır.

1.3. Tecvit Âlimlerinin Çalışmalarında Tonlama

Klasik dönem dilcilerinin tonlama konusunda müstakil eserler yazmadıklarına, yazdıkları eserlerde de bu konuya özel bölümler açmadıklarına işaret edilmişti. Fakat bazı dilcilerin bu

³⁴ Mario Pei, *Üsûsü ‘ilmi’l-luğa*, çev. Ahmed Muhtâr ‘Umer (Kâhire: Âlemü’l-Kutub, 8. Basım, 1998), 93.

³⁵ Hassân, *el-Luğatu’l-‘arabiyye-ma’nâhâ ve mebnâhâ* (Magrib: Dâru’l Beydâ, 1994), 226.

³⁶ Hassân, *el-Luğatu’l-‘arabiyye*, 226.

³⁷ Hassân *el-Luğatu’l-‘arabiyye*, 226.

³⁸ Hassân, *el-Luğatu’l-‘arabiyye*, 226.

³⁹ Âmine Bin Mâlik, “Zâhiratu’l-gumûd fi’l-baḥsi’s-ṣavtî beyne’l-ḳadîm ve’l-ḥadîs”, *el-‘Âdâb* 1/2 (1995), 30-43.

⁴⁰ Abdülhakîm, “en-Nabru ve’t-tenḡîm”, 9.

⁴¹ Âmine Bin Mâlik, *Muṣṭalahâti’d-dirasâti’s-ṣavtiyye fi’t-turâsi’l-‘arabî* (Cezâir: Câmi’atu’l-Cezâir, Ma’hadu’l-Luğati’l-Arabiyye ve Âdâbihâ, Doktora Tezi, 1986), 406.

konuya dair birtakım işaretler verdiklerine de temas edilmişti. *Tonlamaya* dair eserlerinde bazı ipuçları veren diğer âlim gurubu ise *tecvîd* âlimleridir. Çoğunun dilci olduğu ve *tecvîd* sahasının tonlama için uygulama sahası olduğu düşünülür ise bu sahadaki âlimlerin *tonlamayı* nasıl anladıklarına, anlam ile nasıl ilişki kurduklarına ve *tonlamaya* yükledikleri görevlere kısaca değinme zarureti vardır.

Tecvîd terimlerinden olan *vakf*,⁴² *vakf tâm*,⁴³ *vakf kabîh*,⁴⁴ *izhâr*, *ihfâ*, *ibtidâ* ve *sekt* gibi ifadeler anlamın güçlenmesine ve açığa çıkmasına çalıştıkları için⁴⁵ tonlama çeşitlerinden sayılırlar. *Kur'an tecvîdi* bağlamında en eski metinlerden olan, Ebû Hâtîm er-Razî'nin (ö. 322/934) "*Kitâbu'z-Zîne*" adlı eserinde söyledikleri *cümle tonlaması* olarak tanımlanabilecek ifadelerdir.⁴⁶ Mesela (أَمِين) lafzını tahlil ederken, "nida yâsının (يَا) düşürülüp, lafzın kısaltıldığını, onun yerine bir müddet uzatma süresi verildiğini, sanki (يَا مِين) denileceğini bazı dilcilere dayanarak aktarmaktadır. Ona göre (يَا مِين) ifadesiyle önce (يَا فُلَان) gibi nida anlamı kastedilmiş sonra (أَفْلَان) ifadesindeki gibi nida edatı yâ (يَا), düşürülmüştür. Dua maksadıyla (أَرَبِّ) denilerek (يَا رَبِّ) ve (أَخْبِيث) denilerek (يَا خْبِيث) kastedilmiştir. Sesin uzatılması için önce elif (ا) eklenerek (أوه) denildiğini sonra şikâyet kastı ile (أوه) şeklinde sesin uzatıldığını"⁴⁷ söyleyerek kanaatimizce uzun ünlülerin *tonlamadaki* önemine işaret etmektedir.

Ebû Hâtîm'in sesin uzunluğu ve süresi ile nida ve şikâyet anlamı arasında ilişki kurması,⁴⁸ çağdaş çalışmalarda sesin uzatılması ile anlam arasında bağ kurulması⁴⁹ arasında benzerlik göstermektedir. Bu ancak sözlü veya yazılı ifadenin sözlü olarak aktarılması ile mümkündür. Bu da *tonlamada* sözlü anlatımın önemine işaret eder.

Tecvîd âlimleri, anlamın güçlendirilmesine ve abartıya varmadan anlaşılmasına katkı yapan sağlıklı okuyuşun önemini farkına varmışlardır. Buradan hareketle seslerin renklendirilmesi, Kur'an ayetleri için sağlıklı *tonlama* kapsamında değerlendirilebilir. Kur'an ayetlerinin muhataplarını bilgilendirmek, dikkat çekmek, müjdelemek, yasaklamak, cennet ve cehennemi tasvir etmek, dinsizlere veya kâfirlere cevap vermek ve benzeri maksatlarının olduğu söylenebilir. Bunların tamamının aynı tonlama ile okunması doğal değildir.

İmam Zerkeşi (ö. 794-1392) bu konuya dikkat çekerek: "Kur'an'ı *tertil* ile okumak isteyenini iniş maksadına uygun okuması gerektiğine işaret eder. Ona göre tehdit ayetini okuyan, birisini tehdit eden kişi gibi telaffuz etmelidir. Yüceltme ayetini okuyan ise birisini yüceltir şekilde okumalıdır."⁵⁰ Mesela: (وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ) "*Ant olsun ki, bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Beni inkâr etmek nasılmış?*"⁵¹ Ayet-i kerimesinde "korkutma ve şiddetli tehdit vardır."⁵² Bu sebeple *alçalan tonlama* ile okunmalıdır.

⁴² Şemseddîn Muhammed el-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamad (Kâhire: Maba'atu'r-Risâle, 2001), 179.

⁴³ el-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, 179.

⁴⁴ el-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, 187.

⁴⁵ Abdullâh Ali Ali es-Sevrî, "et-Tengîm fi'l-Kur'ân", *Mecelle Kulliyeti'l-Luğati'l-'Arabîyye bi'l-Manşûra* 35 (2016), 1230.

⁴⁶ Muhammed Hâyil Tâlib, "Zâhiratu't-tengîm fi't-turâsi'l-'arabî", *et-Turâsu'l-'arabî* 1/91 2003, 82.

⁴⁷ Ebû Hâtîm 'Ahmed Hamdân er-Râzî, *Kitâbu'z-zîne*, thk. Huseyin b. Feyðullâh el-Hindânî (Kâhire: Maba'atu'r-Risâle, 1958), 2/28.

⁴⁸ er-Râzî, *Kitâbu'z-zîne*, 2/28.

⁴⁹ Muhsine Börekçi, "Türkçede Vurgu-Tonlama-Ölçü-Anlam İlişkisi", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 196.

⁵⁰ Bedreddîn Muhammed b. 'Abdullâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fađl İbrâhîm (Kahire: Dâru't-Turâs, 3. Basım, 1984) 1/450.

⁵¹ Mülk 67/18.

⁵² Muhammed Ali eş-Şâbûnî, *Şafvetu't-tefâsîr* (Beyrut: Dâru'l- Kalem, 1986), 3/419.

Başka bir yerde: İyi bir okuyucunun “okuyuşu, anlama göre ve ilk kişinin anlatımına şâhit oluyormuş gibi olmalı. Müjdeyi teşvik edici, tehdidi korkutucu, uyarıyı şiddetli bir biçimde okuması gerektiğini söyler.”⁵³

Zerkeşi'ye göre tövbe ve istiğfar ayetlerini ağlamaklı bir biçimde okuyan birinin *tonlaması* ile cihada teşvik eden ayetleri okuyan birisinin *tonlaması* birbirinden farklı olmalıdır. Yani okunan ayetlerin dinleyicinin zihnine ve kalbine yerleşmesi, yumuşaklığın şiddetten, emir ve yasağın duadan ve hoş görüden, bildirim cümlesinin istifhamdan, müjdenin korkutmadan ayrı olduğunu göstermesi için *tonlaması* anlama uygun olmalı ve onu izhar etmelidir.⁵⁴

İbn el-Cezerî (ö. 1136-1206) sesin *medd-i tabii* dediğimiz şekilde uzatılmasını dua, imdat, olumsuz ifadelerin abartısı gibi üsluplarda mananın anlaşılması için *tonlamaya* görev yüklediğini ifade etmektedir.⁵⁵

Vakfe ile tonlamaya gelince bu *tecvid* terimi Kur'an araştırmalarının önemli konularındandır. Bu konuda derinlikli çalışmalar yapılmıştır.⁵⁶ İbn Cezerî'nin, *vakfeyi* okuyuşa yeniden başlamak niyeti ile sesi bir müddet kesmek⁵⁷ şeklinde tanımlaması *tonlama* ile anlam arasında ilişki kurduğunu göstermektedir. Ona göre anlamın bozulduğu yerde durmak caiz olmaz. Bazen de doğru anlayışın ve anlamın bozulmaması için durmak gerekir. O, doğru *vakfe* ile Kur'an'ın *i'câzı* arasında da irtibat kurar. Ona göre *vakfe*, okuyuş ve anlam ile ilgili edebî bir olgudur yerinde uygulanmaz ise anlamın bozulmasına sebep olur.⁵⁸

Bu âlimlerin *vakfe tonlaması* ile anlam arasında ilişki kurma anlayışlarını, *tonlama* ile cümle arasındaki ilişki açısından değerlendirmek gerekir. İbnü'l-Cezerî bu ilişkiyi çok iyi anlamış, cümle çeşidini belirleyen *vakfe* çeşitlerinden bahsederken aslında anlam ve *tonlama* çeşitlerinden bahseder. O “*vakfeyi* tercihli ve zorunlu olmak üzere ikiye ayırır.”⁵⁹ Sonra *vakfenin* en mükemmel anlama uygun olması gerektiğini, bunun dışındaki *vakfe* gerekçelerinin haksızlık olacağını söyler⁶⁰ ve Kur'an'dan tercihli *vakfe* örnekleri verir: (وارحمنا أنت (ق) مولانا فانصرنا على القوم الكافرين) “*Rabbimiz bize sen merhamet et. Ey Mevlâmız kâfirlere karşı bize yardım et.*”⁶¹

Birinci *vakfede* (ق) durulunca anlamın çerçevesi çizilmekte yani senden başka bize acıyan olmaz denmektedir. *Vakfenin* sebep olduğu *nidâ* üslubu ancak tonlamalı sesle anlaşılır. Çünkü *nidâyı* gösteren başka delil yoktur. Burada hitap (مولانا) tamlaması ile başlayan *inşâ cümlesi* vasıtası ile müminden Rabbine yapılmıştır.

(وارحمنا أنت (ج) أنت مولانا فانصرنا على القوم الكافرين) “*Ey Rabbimiz bize acı. Sen mevlâmızsın, kâfirlere karşı bize yardım et.*” İkinci *vakfeden* (ج) önceki cümle, emir cümlesidir ve önceki cümleye matuftur. *Vakfeden* (ج) sonra gelen cümledeki *tonlama bildirim tonlamasıdır*. Yani birinci *vakfe* (ق) *tonlamasından* sonraki cümle *inşâ cümlesi* değildir. Burada *vakfenin* veya *vakfeyle* oluşan *tonlamanın* yerinin değişmesi ile cümlenin anlamı da değişmektedir. Bu tahlile dayanarak İbnü'l-

⁵³ Zerkeşi, el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân, 2/181.

⁵⁴ Zerkeşi, el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân, 2/181.

⁵⁵ Ebulhâyr Muhammed b. Muhammed el-Hâfız, *en-Neşr fi'l-kırâ 'ati'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed- Dabbâ (Beyrut: Dâru'l Kutub 'ilmiyye, ts.), 1/344-345.

⁵⁶ bk. Tâlib, “Zâhiratu't-tengîm fi't- turâsi'l-'arabi”, 80-100.

⁵⁷ Hâfız, *en-Neşr fi'l-kırâ 'ati'l-'aşr*, 1/ 240.

⁵⁸ Hâfız, *en-Neşr fi'l-kırâ 'ati'l-'aşr*, 1/ 230-231.

⁵⁹ Hâfız, *en-Neşr fi'l-kırâ 'ati'l-'aşr*, 1/ 225-226.

⁶⁰ Hâfız, *en-Neşr fi'l-kırâ 'ati'l-'aşr*, 1/ 226-227.

⁶¹ Bakara 2/286.

Cezerî ve İbnu'l-Enbârî (ö. 328-940) çok sayıda örnek zikreder.⁶²

2. Tonlamanın Gramer Görevleri

Tonlama açıklama vasıtası kabul edilen dilsel bir olgudur. Bazı dillerde görevlerinin sayısı çok veya az olabilir. "Arapçada gramer vazifesi görmekte ve iki cümlenin anlamlarını birbirinden ayırmaktadır. Mesela (يا سلام) ifadesi *düz tonlamayla* selamlaşma, *alçak tonlamayla* alaya almak, dalga geçmek, *yüksek tonlamayla* öfke veya memnuniyetsizlik duygusu ifade etmektedir."⁶³

Bu basit örnekten Arapçanın aslında bir takım değişik ses guruplarına ayrılabilmesinin mümkün olduğu çıkarılabilir. Çünkü konuşma bir kelime olabilir veya bir cümle olabilir. "O zaman *tonlamanın*, farklı anlamların çıktığı cümlede tek unsur"⁶⁴ olduğu söylenebilir.

Arapçada *tonlama* bazı gramer anlamlarını açıklar ve diğer karineler ile birlikte bu anlamların sınırlarını belirler ve cümlenin anlam yönünü ve bağlamını belirginleştirir. *Tonlamanın* görev üstlendiği gramer konularına sırasıyla işaret edelim.

2.1. Sıfat ve Mevsufun Görevini Yapması

Gramerciler, sıfat (النعته) olarak gelen cümlenin doğruluğu veya yanlışlığı muhtemel olan *haber* (bildirim) cümlesi olmasını, *inşa* (istek veya istek dışı) cümlesi olmamasını şart koşarlar. *Sıfat cümlesi*, *inşa cümlesi* ise *sıfat cümlesinin* haber niteliğini kaybetmemesi için kelime takdir edilir. İbn Malik (ö. 672/1274) buna işarette şöyle der:

"Eğer mevsuf sıfat almamışsa uygun kelimeyi takdir et ve mansûb yap."⁶⁵

Gramerciler bu meselede Ebû Nuhayla er-Râcız'ın (ö. 145/762) beytini örnek gösterirler:

حتى إذا جن الظلام واختلط ... جاءوا بمنق هل رأيت الذنب قط

"Karanlık çöküp her tarafı kaplayınca cimri kavim rengi kurda benzeyen su ile karışık süt getirdi. Siz hiç kurt gördünüz mü?"⁶⁶

(هل رأيت الذنب قط) cümlesi *istifhâm* cümlesi olduğu için *sıfat cümlesi* olması gramerciler tarafından uygun görülmemektedir. Bunun için (مقول فيه) "söylenmiş" ifadesi sıfat olarak takdir edilir. Yoruma açık olan bu ifade gramercileri farklı yorumlar yapmaya itmektedir. el-Eşmûnî (ö. 918/1513) insanlar, suyla karışık süt gördüklerinde, biri diğerine "sen hiç kurt gördün mü?" der.⁶⁷ Şiirde sıfat olarak takdir edilen (مقول فيه) ifadesinin yerine (هل رأيت الذنب قط) "Kurdu rengi gibi siz hiç kurt gördünüz mü?" ifadesi kanaatimizce daha uygundur. Fakat şiirde geçen (هل رأيت) "siz hiç kurt gördünüz mü?" cümlesi soru dışında *yükselen tonlamasıyla* ibaresinin haricinde başka bir şey murat edilmiştir. Mesela birisinin boyunun uzadığını ifade etmek için kullanılan (رجل طويل كالنخلة) "hurma ağacına benzer uzun birisi" gibi. Kanaatimizce şiirde de benzer durum söz konusudur.

Müfret sıfatın diğer öğeler ile karışması durumunda *tonlama*, sıfatın gramer anlamlarını

⁶² bk. Hâfiz, *en-Neşr fi'l-kırâ 'atî'l-aşr*, 1/231; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed ibnu'l-Enbârî, *İdâhu'l-vakf ve'l-'ibtidâ' fi kitâbillâhi 'azze ve celle*, thk. Muhyiddîn 'Abdurrahmân Ramadân (Dımaşk: Matbu'ât Mecme'il-Luğati'l-'Arabiyye, 1971), 1/116-117.

⁶³ Abdulhakîm, "en-Nabru ve't-tengîm", 62.

⁶⁴ Abdulhakîm, "en-Nabru ve't-tengîm", 62.

⁶⁵ İbn Mâlik, *Metnu'l-'elfiye* (Beyrût: el-Mektebetu's-Şa'biyye, ts), 34.

⁶⁶ Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiye İbn Mâlik* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts), 3/310.

⁶⁷ Ali b. Muhammed b. İsa Ebu'l-Hasan Nûruddîn el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ elfiye İbn Mâlik*, thk. Hasan Hamad (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 2/322.

açıklamakta ve her birinin anlam sınırını belirlemektedir. Mesela: (أولئك الرجال المناضلون) “Bunlar mücadeleci kişilerdir.” (أولئك الرجال) “Bu kişiler” tek unsur halinde *mübtedâ*, aynı zamanda *mübdel min* ve *bedel*, (المناضلون) *haberi* olabilir. Eğer (أولئك) den sonra durulursa tek başına *mübteda* olur. (الرجال) *haberi*, (المناضلون) *sıfat* olur. *Î'râb* (ögesel durum) ve gramer unsurlarındaki bu değişikliği sağlayan, *vakfe* ile gerçekleşen *tonlamadır*.⁶⁸

2.2. Tekid-i Lafzî'nin Görevini Yapması

Gramerciler *tekidi* (التوكيد) *mane'vî* (المعنوي) ve *lafzî* (اللفظي) olmak üzere ikiye ayırırlar. *Lafz-ı tekit*, tekidi yapılmak istenen lafzın veya eş anlamlısının tekrarlanmasıdır. Mananın anlaşılması esas alınarak her tekit için gelen ifadenin yükselen *tonlamayla* söylenmesi gerekir. Cümle ise *atıf* yoluyla kendinden sonraki cümle ile tekit edilir. Mesela: (كلأ سيعلمون ثم كلاً سيعلمون) “Hayır, mutlaka görüp bilecekler, hem de nasıl bilecekler.”⁶⁹

Tekit üslubunda bazı edatlar her zaman yan yana olur müstakil olamazlar. Bunlar, *sesteş* olan olumsuz cevap edatı *lâ* (لا) ve olumsuzluk edatı *lâ* (لا) gibi edatlardır. Gramercilere göre şu beyitteki (لا) bunlardandır. Şair Cemil Buseyna (ö. 82/701) şöyle der:

لا لا أبو ح بحب بثنة إنها ... أخذت علي موثقا وعهودا

“Hayır, Besne’ye olan sevgimi açıklayamam. O benden birtakım garantiler ve sözler aldı.”⁷⁰

Gramerciler bu iki (لا لا) edatın tekrarıyla tekit edildiğini söylerler. Edatlar *sesteş* olsalar da görevlerinin eş olduğu söylenemez. Birinci *lâ* (لا) cevap edatı, ikinci *lâ* (لا) olumsuzluk edatıdır. İkinci *lâ* (لا) cevap edatı olursa şairin kastettiği anlam oluşmaz. Şair beyitte (هل تبوح بحب بثنة؟) “Busne’ye olan aşkı mı açıklıyorsun?” sorusuna cevap verir gibi bir *bağlamda* derdini anlatmaktadır. Birinci *lâdan* (لا) sonra biraz durup söze yeniden başlamaktadır. Şair burada tonlama unsuru *vakfeyi* uygulamaktadır. *Tonlama* esas alınmaz ise beytin muradı anlaşılmaz. Birinci *lâdan* (لا) sonraki *tonlamayı* oluşturan *vakfe*, yazı dilindeki noktanın görevini ifa etmektedir.⁷¹ Eski gramercilerin *tonlamaya* bağlı olarak bunu fark ettikleri söylenebilir. Klasik metinlere *vakfe* ve *tonlama* ışığında bakılırsa bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Buradan hareketle *vakfe* ve *tonlama* dikkate alınarak gramer konularının tekrar okunmasında fayda olduğu kanaatindeyiz.

Gramer kurallarına göre bağlamda başka bir karine yoksa cevap edatının dışındaki edatların tekrarlanmadığı bilinmektedir. Bu yüzden gramerciler şairi bilinmeyen şu beyitteki (إن) (إن) tekrarının *şaz* olduğunu söylerler:

إن إن الكريم يحلم ما لم ... يرين من إجاره قد أضيما

“Evet, şüphesiz güzel ahlak ve haslet ile bezenmiş cömert kişi, yakınına alıp himaye ettiği kişi tarafından haksızlığa uğradığını görünce güzel hasletleri kayboldu.”⁷²

Gramercilere göre cümlelerin (إن الكريم إن الكريم) şeklinde gelmesi gerekirdi çünkü (إن) cevap edatı değil, *tekit* edatıdır. *Tekit* etmek istendiğinde yanındaki isim ile birlikte *tekit* edilir. Beytin başındaki edatlar söylenişleri yönüyle *sesteşler* ama eş anlamlı değildirler. Birincisi (نعم) anlamında cevap edatı, ikincisi tekit edatıdır. İki edat arasında *vakfe* sonucu oluşan yükselen

⁶⁸ Nâdiye Ramađân en-Neccâr, *el-Luğa ve enzimetuhâ beyne'l-kudamâ' ve'l-mudesîn* (İskenderiye: Dâru'l-Vefâ', 2005), 87.

⁶⁹ en-Nebe 78/4-5.

⁷⁰ Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 2/352.

⁷¹ Leylâ, “et-Tengîm ve 'eseruh”, 264.

⁷² el-'Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 2/348.

tonlama, birinci edatın cevap edatı, ikinci edatın *tekit* edatı anlamı taşıdığını ortaya koymaktadır. *Tonlama* ile bunlar birbirinden ayrılmış olur.⁷³

2.3. Bedel-i Tebâyun Görevi Yapması

Bedel (البدل) çeşitlerinin: *bedel-i tebâyun* (بدل التباين), *bedel-i galat* (بدل الغلط), *bedel-i nisyân* (بدل النسيان), *bedel-i idrâb* (بدل الإضراب) anlamları birbirine yakın olduğu için aralarındaki farklar ortaya konularak kuralları belirlenmemiştir. Anlamlarını belirleme işi dili konuşana bırakılmıştır. *Tonlama* ile hangi *bedel* çeşidinin kastedildiği ortaya konularak, bir *bedel* çeşidi diğerinden ayrılmakta ve *bedel* ile *mübdel minhu* (مبدل منه) arasında ilişki kurulmaktadır. *Bedel* çeşitlerinin farklı ve benzer yanlarının anlaşılması için aralarının mutlaka ayrılması gerekir. Bu da sadece *yükselen tonlama* ile mümkündür.⁷⁴

Mesela birisi arkadaşına (خذ مدي) “Bıçakları al”, diyor sonra ne dediğinin farkına varıyor, söylediği yanlış ifadenin dehşeti ile hızlıca cümleyi düzeltmek için (خذ نبلا) “Oku al, diyor.” Görüldüğü gibi birinci cümleden sonra kapıldığı dehşet ve infial, ikinci cümleyi bildiğimiz bildirim cümlesi olmaktan çıkarır. Bunu belirleyen ise cümleyi kuranın ikinci cümledeki *yükselen tonlamasıdır*.⁷⁵

Cümle, müfretten *bedel-i küll* olarak gelebilir.⁷⁶ Şair Ferezdak’a (ö. 114/732) ait beyitte bunu görmekteyiz:

إلى الله أشكو بالمدينة حاجة ... وبالشام الأخرى كيف يلتقيان

“Biri Medine’de ve bir diğeri Şam’daki ihtiyaçlardan dolayı Allah’a şikâyet ediyorum. Nasıl da bir anda bir araya geliyorlar.”⁷⁷

Şair (كيف يلتقيان) “Nasıl bir araya geliyorlar?” cümlesini, iki tekil (حاجة – الأخرى) kelimelerinden *bedel* olarak kullanmıştır. İbn Cinnî bu iki ihtiyacın bir araya gelemeyeceğini söylerken⁷⁸ ed-Demâmîmî (ö. 827/1424) *yükselen tonlamayı* dikkate alarak şöyle der: “(يلتقيان كيف) cümlesi yeni bir cümledir. Bu, *bedel* ve *mübdel minh* arasındaki *vakfeden* başka delili olmayan bir tasavvurdur.”⁷⁹

Gramer yapıları farklı cümleler veya eş anlamlı olan cümleler, sadece aralarındaki *tonlama* ile anlamları belirlenir. Mesela: (لا تقم عندنا / ارحل) “Git. / Bizimle oturma.” Bu iki cümle aynı şeyi söyler ama gitmek oturmaktan farklıdır. (ارحل) emir fiil, (لا تقم عندنا) dediğimizde rahatsızlık duyduğumuz için birlikte oturmayı reddediyoruz demektir. (غب عن أعيننا) “Göz önünden kaybol,” dediğimizde muhababımızla karşılaşmak istemiyoruz ve onu görmekten hoşlanmıyoruz. (أتركنا) “Bizi bırak,” dediğimizde azarlayarak ve değersizleştirerek gitmesini emrediyoruz. Bütün bu cümleler bize bir şey söyler o da “konuşmada kastettiğimiz kişi ile karşılaşmak istemediğimizdir.” Hepsî duygusal ifadelerdir, anlamları da ancak *tonlamayla* belirlenebilir.⁸⁰

2.4. Nidâ Edatının ve Münâdâ’nın Görevini Yapması

Nidâ (النداء) üslubu genellikle *tonlama* unsuruna dayanır çünkü *nida* edatlarının yakınlık uzaklık gibi manalarının anlaşılmasında *tonlama* esastır. “*Nidânın* maksadı cevap vermesi için

⁷³ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tenğîm”, 76-77.

⁷⁴ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tenğîm”, 77.

⁷⁵ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tenğîm”, 79.

⁷⁶ Hâlid b. ‘Abdullâh el-Ezherî, *Şerhu’t-tasrîh ‘ala’t-tavdîh* (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), 2/201.

⁷⁷ Muhammed ‘Abdul’azîz en-Neccâr, *Diğâ’u’s-sâlik ‘ilâ evdâhi’l-mesâlik* (Kâhire: Matb’atu’s-Se’âde, 1983), 3/234.

⁷⁸ el-Ezherî, *Şerhu’t-tasrîh*, 2/202.

⁷⁹ Ahmed Keşk, *Min vazâifi’s-şavti’l-luğavî* (Kâhire: Dâru Ğarîb, 2007), 184.

⁸⁰ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tenğîm”, 79.

çağrılan kişiye seslenmektir. *Nida* edatlarının hedefi sesi uzatmak ve çağrılan kişiyi uyarmaktır. *Nidâ* için hemzenin dışında: (يا و آيا و هيا و أي) tüm edatlar ses uzatılarak ve yükseltilerek kullanılır. *Nidâ* ister yakına ister uzağa olsun istenilen duymanın gerçekleşmesi için mutlaka edatlara ve *münâdaya* (المنادى) vurgu yapılarak, ses yükseltmeli ve karşıdaki uyandırılmalıdır.”⁸¹

Arapçada *münâdanın* *nidâ* edatı olmadan kullanımı çoktur. Bu durumda gramerciler, düşürülmeden önce *nidâ* görevi yapan bir edat varmış gibi kabul ederler. Sanki açıktan bir edat gelmez veya varmış gibi takdir edilmez ise *nida* üslubunu gerçekleştirmenin bir yolu yokmuş gibi uygulama yaparlar.⁸² Mesela: (يوسف أعرض عن هذا) “*Ey Yusuf, bundan yüz çevir.*”⁸³ Ayet-i kerimesinde (يوسف) kelimesinin başında *nidâ* edatı varmış gibi, isimle sesi uzatıp sonra duraksayıp cümleden önce *yükselen tonlama* ile telaffuz edilmesi yetmiyormuş ve *nidâ* edatının görevini görmüyormuş gibi (يا يوسف) şeklinde ismin başına bir edat (يا) takdir edilmektedir. Görüldüğü gibi *münâda* (يوسف) ve başlangıç cümlesi (أعرض عن هذا) arasındaki *yükselen tonlama, nida* edatı görevi görmektedir. Aynı durumu (يا ثم أنتم هؤلاء تقتلون أنفسكم) “*Sonra hey sizler kendinizi öldürüyorsunuz*”⁸⁴ ayet-i kerimesinde (يا هؤلاء) şeklinde edat takdir edilir.⁸⁵

Şair Cemil Buseyna'nın (ö. 82/701) şiirinde de aynı şeyi görürüz:

خليلي فما عشتما هل رأيتما ... قتيلا بكي من حبّ قاتله قبلي

“Ey dostlar hayatınız boyunca benden önce katiline âşık olduğun için ağlayan bir maktul gördünüz mü?”⁸⁶

Şair ‘Umer b. Ebî Rabî‘a'nın (öl. 93/712) beytinde de benzer durum vardır:

خليلي ما بال المطايا كأنما ... نراها على الأديبار بالقوم تنكص

“Ey dostlar ne oluyor da bineklerin insanlar ile birlikte gerisin geriye döndüklerini görüyor gibiyiz.”⁸⁷

Cümleyi kuran kişi, *tonlamasının* yönüne göre cümlesi ile farklı anlamlar oluşturabilir. Mesela: (محمد) yükselen bir tonla söylenir ise *nidâ* (seslenme) anlamı, düz bir *tonlama* ile bildirim anlamı, önce yükselip sonra *alçalan tonlama* ile soru anlamı taşır. Burada kelimenin uzatılarak telaffuz edilmesi edat görevi görmüştür. Başına *nidâ* edatı getirilse de farklı *tonlamalarla* farklı anlamlar oluşturulabilir.

Nidâ üslubunda *nidâ* edatı ve *münâda* kesintiye uğramadan bütün bir ses kütlesi halinde söylenir. Eğer bunlardan birisi düşürülür ise yukarıda görüldüğü gibi düşene işaret etmek ve onun görevini üstlenmek için *tonlama* devreye girer. Yukarıda *nidâ* edatı düştüğünde *tonlamanın* bunu nasıl üstlendiğine işaret edilmişti.

Nidâ edatı söylenip *münâda* da düşürülebilir. Şair Zirrumma (ö. 117/735) şöyle diyor:

ألا يا أسلمي يا دارمي على البلا ... و لازالت منهلا بجر عائك القطر

“Ey sevgilimin yurdu zaman zaman ortaya çıkan felaketlere karşı selamette olasin. Yağmur, otun

⁸¹ İbn Ya‘îş, *Şerhu'l-mufaşşal*, 2/15.

⁸² Abdulhakîm, “en-Nabru ve't-tengîm”, 80.

⁸³ Yûsuf 12/29.

⁸⁴ Bakara 2/85.

⁸⁵ Abdulhakîm, “en-Nabru ve't-tengîm”, 80.

⁸⁶ Cemîl b. ‘Abdullâh b. Ma‘mar el-‘Uzrî, *Divân Cemîl Buseyne* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts), 99.

⁸⁷ Umer b. Abdullâh Ebî Rabî‘a, *Divân ‘Umer b. ebî Rabî‘a* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996), 202.

bitmediği kumlu topraklarını sulasın.”⁸⁸

Yukarıdaki beyti okuyan kişi *yâ* (يا) edatını uzatarak emir fiili telaffuz etmek için biraz duraksayınca burada ortaya çıkan *tonlama* düşen *münâdaya* işaret eder. Böylece *tonlama* düşen kelimenin vazifesini görmüş olur. Mesela: (أيا أسقياني ألا يا هذان أسقياني، ألا يا الرجلان) “Hey bana su verin.” Hatta cansız varlığa bile benzer *nidâ* yapılabilir. Mesela: (أيا يا القمران أسقياني) ay ve güneş su veremediği için anlam açısından uygun olmasa da gramer yönüyle uygundur. Bu da yukarıda belirtildiği gibi *tonlamanın* düşen *münâdanın* yerine geçerek gramer vazifesi gördüğü, “dikkati harekete geçirerek belirli bir işin yapılmasını istediği için emir anlamı taşıyan isim fiillerden sayılır”⁹⁰ denilmiştir.

Emir cümlesi her zaman *tonlamayı* ilgilendirir ve yükselen *tonlaması* vardır.⁹¹ Mesela birisi Allah’tan (cc) bir şey isterse cümle *yükselen tonlama* ile olur ve dua anlamı taşır. Bazen isteğin alt tabakadan üst mevkiye doğru olması da mümkündür. Bu durumda da cümle *yükselen tonlama* ile söylenir ve istek anlamı taşır.

Nidâ üslubunda *tonlama* için söylenenler, *nidâ* çeşitlerinden olan *nudbe* (ağıt) ve *istiğâse* (imdat) üslupları için de geçerlidir. Çünkü sesimizi yükseltmeden ne ağıt yakabiliriz ne de imdadımızı duyurabiliriz.

Görüldüğü gibi *nidâ* üslubundaki tüm meselelerin *tonlama* ile kesin ilişkisi vardır. Eski âlimlerin *nidâyı inşâ* üslubundan sayması bunu teyit etmektedir. Mesela (يا محمد و أذعو محمد) cümlelerini eşit kabul etmek haksızlık olur. (يا محمد) “Ey Muhammed” *inşâ* cümlesi, *münâdanın* uzaklığının ve yakınlığının belirlendiği *yükselen tonlaması* olan cümledir. (أذعو محمد) “Muhammed’i çağırıyorum” cümlesi ise bir bildirim cümlesidir.

2.5. İstifhâm Edatının Görevini Yapması

İstifhâm (الاستفهام) üslubunun *tonlama* açısından özel önemi vardır çünkü istifhâm (soru) temelli cümleler hem Türkçede hem Arapçada her zaman *yükselen tonlama* ile söylenir.⁹² Arapça gramercilerin çoğunluğuna göre *istifhâm* cümlesi “*inşâ*” (yargı taşımayan) cümlesidir. Edatın kullanımı açısından baktığımızda *istifhâm* üslubunda farklı kullanımlar görmekteyiz. Bunları sırası ile açıklayalım.

Arap gramercilerinin çoğuna göre *istifhâm* cümlesi *inşâ* cümlesidir bildirim cümlesi değildir. *İstifhâm* edatı her zaman *istifhâm* anlamında kullanılmaz. Başka anlamlarda kullanılması Arapçada yaygın olan bir durumdur. O zaman üslup *istifhâm* değil bildirim üslubudur. Bu kullanımda *tonlama* gramer vazifesi görmüş olur.⁹³ Mesela: (هل أتى على الإنسان حين من الدهر لم يك شيئا مذكورا) “İnsan var edilip bahse değer bir şey oluncaya kadar, şüphesiz uzun bir süre geçmiştir.”⁹⁴

Ayet-i kerimede (هل) edatı, (قد) edatının anlamında açıklama için getirilmiştir. Cümle *istifhâm takridir* soru cümlesi değildir.⁹⁵ Diğer bir ayet-i kerime (هل جزاء الإحسان إلا الإحسان) “İyiliğin

⁸⁸ Ğaylân b. Nuheys b. Mes’ûd b. el-‘Adevî Zu’r-Rumme, *Dîvân Zîr-Rumme*, şrh. el-Ĥatîb et-Tebrîzî (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1996), 202.

⁸⁹ Cümlelerde *yâ* (يا) edatından sonraki (سكتة) ile oluşan *tonlama* kastedilmektedir.

⁹⁰ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufaşşal*, 1/127.

⁹¹ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tengîm”, 83.

⁹² Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 125; Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tengîm”, 80.

⁹³ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tengîm”, 84.

⁹⁴ el-İnsan 76/1.

⁹⁵ Mezâhim Maţar Ĥuseyin, “Eseru’t-tengîm fi tevcîhi’l-‘agrâdi’l-belâğiyye li-‘ilmi’l-me’âni”, *Mecelle Kâdisiyye fi’l-‘adâb ve’l-‘ulûmi’t-terbeviyye*, 2-3/6 (2007), 42.

karşılığı sadece iyiliktir. ⁹⁶ Aynı anlamda diğer bir ayet-i kerime (فهل على الرسل إلا البلاغ المبين) “Peygamberlere düşen sadece apaçık davettir” ⁹⁷

Son iki ayetteki (هل) edatı olumsuzluk edatı (ما) anlamında kullanılmıştır. Başında soru edatı bulunan cümle, soru cümlesi anlamını taşımaz ve zaruri de değildir. Başında *istifham* edatının olması, cümlenin şekil ve hattı ile “*inşâ*” cümlesi olduğunu gösterir ama edatın başka anlamda kullanılması içerik bakımından onu bildirim cümlesine dönüştürmeye yetmemektedir. İşte burada cümlenin namesi *tonlama* devreye girer. “Gerçek şu ki bu cümleler, *istifhâm* kisvesi giydikleri halde *istifhâm* cümlesi değildir. Bunlar, temsil veya uyarı ve azar kastıyla belli konumlarda kullanılan özel tür cümlelerdir. Bildirim niteliği taşırlar.” ⁹⁸ Ayet-i kerimeler *istifhâm* cümlesi olmadığı ve yargı anlamı taşıdığı için *yükselen tonlama* ile değil, *düz tonlama* ile okunmalıdırlar.

Eğer (هل محمد إلا مجتهد) “Muhammed sadece çalışkandır,” cümlesindeki *istifhâm* edatı (هل) başka bir *istifhâm* edatı olan (أ محمد إلا مجتهد) “Muhammed sadece çalışkan mı?” ile değiştirilir ise murat edilen anlam gerçekleşmez *tonlamaya* da gerek yoktur. ⁹⁹

İstifhâm cümlesi olduğu halde başında edatı bulunmayan cümleler ancak *tonlama* ile anlaşılabilir. Şu ayet-i kerime buna örnektir: (يخلفون بالله لكم ليرضوكم والله ورسوله أحق أن يرضوه) “*Seni hoşnut etmek için Allaha yemin mi ediyorlar? Allah’ı ve peygamberini hoşnut etmeleri daha doğrudur.*” ¹⁰⁰ Ayet (أيخلفون) şeklinde düşünölmeli. Burada edatı düşürölen cümle *istifhâm* cümlesi değil ayette ifade edilenin doğru olmadığını, garipsendiğini ve bunu yapanların uyarıldığını, azarlandığını ifade eder. Okuyucu edattan vaz geçerek *tonlamasıyla* duyan kişiye bunu haber vermiş olur.

Diğer bir ayet (ياأيها النبي لما تحرم ما أحل الله لك تبتغي مرضاة أزواجك) “*Ey peygamber Allah’ın sana helal kıldığını kendine neden haram ediyorsun. Eşlerinin rızasını mı gözetiyorsun*” ¹⁰¹ (أتبتغي) ifadesinin başındaki *istifhâm* edatı hemzesi düşürölmüş *istifhâm* cümlesidir. *Tonlama*, fiilden önce düşürölen edatın görevini üstlenmiş, ona ihtiyaç kalmamış ve böylece cümlenin *bağlamı* da belirlenmiştir.

İstifhâm edatı cümlede olabilir ama cümlenin anlamı *istifhâm* ile bildirim arasında kalmaya devam edebilir. İşte bunu belirleyen tek unsur *tonlamadır*. Bunu daha çok (كم) edatının kullanıldığı cümlelerde görmekteyiz. Mesela şair Farazdağ (ö. 114/732) şiirinde şöyle der:

كم عمّة لك يا جرير و خالة ... فذعاء قد حلبت عليّ عشاري

“Ey Cerîr develerimi sağmaktan parmakları bükölmüş çok sayıda halaların ve teyzelerin var.” ¹⁰²

Belagat âlimleri, beytin hem *istifhâm* hem de bildirim anlamı taşıyabileceğini söylerler. ¹⁰³ İcra edilecek olan *tonlama* çeşidi ile anlam belirlenir. Yüksek bir *tonlama* ile söylenirse *istifhâm* anlamı taşır ve şairin bilmeyip dinleyicinin bildiği halaların ve teyzelerin sayılarını öğrenmek istediğini gösterir. Düz bir *tonlama* ile söylenirse bildirim ve açıklama anlamı taşır. Sanki şair,

⁹⁶ er-Rahmân 55/60.

⁹⁷ en-Nahl 16/35.

⁹⁸ Bîşr, ‘İlmu’l-luğati’l-‘âm, 195-196.

⁹⁹ Abdulhakîm, “en-Nabru ve’t-tengîm”, 86.

¹⁰⁰ et-Tevbe 9/62.

¹⁰¹ et-Taḥrim 66/1.

¹⁰² Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Şa’sa’a Farazdağ et-Temîmî, *Dîvân Farazdağ*, şrh. Ali Fâ’ûr (Beyrût: Dâru’l-Kutub ‘İlmiyye, 1987), 312.

¹⁰³ Celaluddîn Muhammed b. ‘Abdurrahmân el-Ḳazvînî, *el-‘İdâh fi ‘ulûmi’l-belâğa*, thk. İbrâhîm Şemseddîn (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003), 111-112.

dinleyicinin bilmediği sayıları çok olan halaların ve teyzelerin sayısını kendisinin bildiği iddiası ile muhatabına açıklamaktadır.¹⁰⁴

Diğer bir örnek İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) şu beytidir:

احفظ لسانك أيها الإنسان ... لا يلدغتك إته ثعبان
كم في المقابر قتيل لسانه ... كانت تهاب لقائه أقران

“Ey insan dilini koru, sokmasın çünkü o bir yılan. Kabirlerde dili yüzünden öldürülmüş o kadar çok kahraman var ki akranları savaş meydanlarında onlarla karşılaşmaktan korkarlardı.”¹⁰⁵

Yukarıda belirtildiği gibi beyitte geçen (ك) edatı yukarıdaki gibi uygulama açısından iki şekilde tonlanarak okunur. Tercih olunan okuyuş şekli onun yargı ve sayısal açıdan çokluk anlamı taşıdığı için *düz tonlama* ile okunmasıdır.

Bu örnekler bize *tonlamanın istifhâm* cümlelerini bildirim veya ispat cümlelerinden ayıran önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.¹⁰⁶ *İstifhâm* edatı olmadığı halde *istifhâm* anlamı taşıma ihtimali olan cümle örnekleri çoktur. Mesela Şair ‘Umer b. Ebî Rabî’a (ö. 82/702) şöyle der:

أبرزوها مثل المهاة تهادي ... بين خمس كواعب أتراب
ثم قالوا تحيها قلت بهرا ... عدد النجم و الحصى و التراب

“Beş tane tombul tombul memeli akranlar arasında ortaya çıkıp paytakça yürüdüler. Sonra birileri bana dedi ki: onlardan hoşlanıyor musun? Dedim ki ilanı aşk ile yıldızların, taşların ve toprakların sayısınca.”¹⁰⁷

Şiirde anlam açısından bir kapalılık ve karışıklığa düşmeden (تحبها؟) ifadesindeki yükselen *tonlama* ile istifham edatı düşürülmüş, *istifhâm* edatı ve anlamı *tonlama* vasıtası ile cümleden anlaşıldığı için bu şekilde bırakılmıştır.¹⁰⁸ Cümlelerin aslı (أحبها؟) şeklindedir. Cümleyi *istifhâma* yormamızın sebebi daha sonraki cümlelerin buna cevap olacak (قلتُ بهرا) şeklinde gelmesidir. Cümledeki (تحبها) ifadesi bildirim¹⁰⁹ kabul edilirse insanlar şairdeki sevginin farkına varmış ve şaire bunu ifade etmiş, şair de insanların değerlendirmesini teyit etmiş olur. Görüldüğü gibi her iki durumda da anlam farklı iken *yükselen tonlama*, edatı ve tercih edilen anlamı belirlemektedir.

110

2.6. Şâz (kural dışı) Konularda Kastedileni Belirleme Görevi

Bazı gramercilerin söyledikleri bazı nahiv usullerine uymadığı zaman (شاذ) kabul edilir. Mesela bir *âmilin* (fiil) iki faili olması bu konulardan biridir. Gramercilerin bu hususta verdikleri örnekler çoktur. Şair Ümmeyye b. Ebî Salt (ö. 2/624) şöyle der:

نصروك قومي فاعتزرت بنصرهم ... ولو أنهم خذلك كنت ذليلا

“Halkım sana karşı zafer kazandı. Sen bu zafer sayesinde izzet buldun. Eğer kazanmasalardı sen

¹⁰⁴ Huseyin, “Eseru’t-tengîm”, 42

¹⁰⁵ Muḥammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *Dîvân İmâm eş-Şâfiî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2005), 114.

¹⁰⁶ Bişr, ‘İlmi'l-luğati'l-âmm, 189.

¹⁰⁷ Umer b. ‘Abdullâh b. Ebî Rabî’a, *Dîvân İbn Ebî Rabî’a* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996), 82.

¹⁰⁸ Keşk, *Min vazâifi's-şavti'l-luğavî*, 111; Huseyin, “Eseru’t-tengîm”, 43.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, tşk. Muḥammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamîd (Beyrût: Mektebetu'l-'Aşriyye, 1991), 1/21

¹¹⁰ Daha fazla örnek için: Huseyin “Eseru’t-tengîm”, 43.

zelil olmuşsun.”¹¹¹

Hadisi şerifte (يتعاقبون فيكم ملائكة) “Sizleri takip eden melekler vardır”¹¹² buyrulur. Ayet-i kerimede (أسروا النجوى الذين ظلموا) “Zulmeden kişiler sırrı ifşa ederler”¹¹³ buyrulur.

Zikredilen örneklerde görüldüğü gibi bir fiile ait iki fail zikredilmektedir. Ancak gramercilerin hepsi bu görüşü kabul etmemektedirler. Bazı gramerciler Arapçadaki sesleri esas alarak terkibe uygun bir takım anlam çıkarımları yapmakta, bazıları da fiilden sonraki açık ismi fail, fiile bitişen zamiri ise çoğul veya tesniye alameti kabul etmekte, bazıları ise bu görüşleri kabul etmemektedirler. “Açık ismin zamir ile değiştirilmesi, önce gelenin veya sonraya kalanın fail kabul edilmesi, konunun bu şekilde yorumlanması uygun değildir çünkü bu konuda görüşleri alınan öncü gramerciler, bazı Arap topluluklarının bu harfleri *tesniye* veya *çoğul alameti* kabul ettikleri hususunda ittifak etmişlerdir.”¹¹⁴ el-Eşmûnî’ye (ö. 918/1513) göre bu harfler bir anlam ifade etsin diye değil bir alamet veya bir şeyin sembolü olsun diye getirilmişlerdir.

Konuşma dilinde cümleyi kuran kişinin böylesi örneklerde *vakfe* veya *sekte* yaparak *tonlamanın* oynayacağı rolü düşünürsek bu tür kullanımları *şaz* kabul etmek mümkün değildir. Çünkü telaffuzun kullanımı ile anlamı açık olmayan hususlarda *vakfe* ile oluşturulacak *tonlama*, murat edilen anlamı belirginleştirmektedir. Mesela (أكلوني البراغيث) “Pireler beni yedi”, cümlesinde fiilden (أكلوني) sonra durulunca (من أكلك؟) “Seni kim yedi?” sorusu ortaya çıkmakta, *vakfenin* gerçekleşmesi ile oluşan *tonlama*, soruya cevap olarak verilen (البراغيث) yeni cümleyi oluşturmaktadır. Hadis-i şerifte (ق) (يتعاقبون فيكم (ق) ملائكة) “Allah’ın sizleri takip eden melekleri vardır.” Hadisin zikredilen kısmı bize sözün asıl şeklini veriyor: (الله ملائكة يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل و النهار) “Allah’ın sizleri takip eden melekleri, gece ve gündüz melekleri vardır.” Durak (ق) ile bitirilen yerde *vakfe* ile oluşacak *tonlama*, cümleden düşürülen kısma ve yeni bir cümle başlangıcına işaret eder.

Tonlama, burada işaret ettiğimiz Arapçadaki görevleri dışında diğer dillerle de ortak olan “sevinç, öfke, bir şeyin varlığını veya yokluğunu ispat etmek, iğneleyici söz söylemek, alay etmek ve şaşkınlık gibi insani duyguları ifade etmektedir.”¹¹⁵ *Tonlama* psikolojik durumu yansıttığı¹¹⁶ için bu durum çoğaldıkça tonlamanın metodu ve çeşidi de çoğalmaktadır.

Tonlama, gramer üslubu açısından olumsuz cümleyi olumluya, olumsuzlu olumluya, haber (bildirim) üslubunu *inşa* üslubuna dönüştürür. Mesela hoca sınıfa girince ağır bir hava hisseder ve öğrencilerden camı veya klimayı açmasını isteyerek (الغرفة مخنوقة الهواء) “sınıfın havası boğuk,” dediğinde cümle şeklen bildirim cümlesi olmasına rağmen öğrenci bunu bir istek kabul edip pencereyi veya klimayı açabilir. Çünkü cümle şeklinin kesin olarak bir şeyi ifade etmemesi cümlede bir çeşit görev değişikliğidir. “Bu da cümlenin anlam yönünü etkiler.”¹¹⁷ Cümlenin başında istifham edatı veya olumsuzluk edatı olsun veya olmasın cümle *yükselen tonlama* ile başlar sonra farklı *tonlamayı* veya yukarıda saydığımız anlam değişikliğini göstermek için hızlıca *alçalan tonlamaya* geçilir. Böylece dilin gramer sisteminde bir inceliğe ulaşılmış olunur. Bu sebeple “*tonlama* olmaz ise gramer tam olgunluğunu kaybeder”¹¹⁸ diyebiliriz.

¹¹¹ Behâuddîn ‘Abdullâh b. ‘Akîl, *Şerh İbn ‘Akîl* (Tahrân: İntişarât-i Nâsır-i Husrev, 1964), 1/472.

¹¹² Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî, *Saḥîḥu’l- Buḥârî* (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002), 1/143.

¹¹³ el-Enbiyâ 21/3.

¹¹⁴ Muhammed b. ‘Ali eş-Şabbân, *Hâşiyetu’s-Şabbân ‘alâ şerhi’l-Eşmûnî ‘alâ elfiyeti İbn Mâlik ve ma’ahû şerhu’s-sevâhidi li’l-Aynî*, thk. Tâhâ ‘Abdurra’ûf Sa’d (Kâhire: Mektebetu’t-Tevfikıyye, ts.) 1/68.

¹¹⁵ Abdulhakîm, “*en-Nabru ve’t-tenğîm*”, 97 Malmberg, *İlmü’l-‘aşvât*, 209; Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 125.

¹¹⁶ Geniş bilgi için bk: Muhyiddîn, “*et-Tenğîm ve ‘eseruh*”, 81-102.

¹¹⁷ Hâssân, *Menânicu’l-baḥs fi’l-luḡa*, 139.

¹¹⁸ Abdulhakîm, “*en-Nabru ve’t-tenğîm*”, 98.

Tonlama dil çalışmalarında sorumlu bir yer işgal eder. Telaffuz niteliğine rağmen gramer açısından kıymeti, bazı edatlardan ve gramer *amiller*inden önemlidir. ¹¹⁹ Çünkü geçen örneklerde görüldüğü gibi cümlede bazı kelimeler şeklen var olmasına rağmen *tonlama*, cümlenin anlamını kendi istediği yöne sürüklemektedir. Bu Arapçada başvurulmuş bir uygulamadır. Çünkü hiçbir dil herhangi bir tarafı işlevsiz bırakmaz. “Yargı cümlesi, kelimeleri değiştirilmeden uygun *tonlama* çeşidi ile soru cümlesine, tekit cümlesine, beğeni, şaşkınlık vb. cümlelere dönüştürülebilir.” ¹²⁰

Kanaatimizce *tonlama* vasıtası ile metinlerin ihtiva ettiği belâgat sanatı, ancak metnin icra yöntemiyle ortaya çıkar. “Çok başarılı bir şiir veya bir nesir parçasına, iyi bir icracı tarafından *tonlamanın* kuralları uygulanırsa harika bir icra gerçekleştirilmiş ve anlamın güzelliği ortaya konulmuş olur.”¹²¹ Ama bunun gerçekleşmesi için icra yönünden metnin yapısı olgunlaşmış olmalıdır. *Tonlamanın* ortaya çıkaracağı güzellik, sadece şiir veya bir nesir çeşidinde değil diğer metin çeşitlerinde de olabilir. Bazı edebî değer taşıyan parçalar, *tonlama* kuralları uygulanarak yeniden okunursa, muhtemelen dün bilmediğimiz bazı anlamların bugün *tonlama* vasıtası ile açığa çıkacağını söyleyebiliriz.

3. Yükselen ve Alçalan Tonlamanın Anlama Etkisi

Arapçada yükselen *tonlama* ile *istifhâm anlamı*, “uzak bulma, övgü, emir, tekit, azarlama, uyarı, cesaretlendirme, hatırlatma, teşvik etme, beğeni ve şaşkınlık, yüceltme, büyütme, açıklama, uyarı, sınırlandırma, korkunç gösterme, olumsuzla dönüştürme, yasaklama ve müjdeleme” anlamlarına dönüştürülür. ¹²² *Alçalan tonlama* ile *istifhâm anlamı*, “yavaş olmasını istemek, danışmak, yetinmek, garipsemek, üzüntü, yumuşaklık, bilmezlikten gelme, hakaret etmek, acı vermek, çok göstermek, temenni, alay ve dua” anlamlarına dönüştürülür.¹²³ Bu saydıklarımızın bir kısmını örnekler ile görelim.

3.1.1. Yükselen Tonlamanın Anlama Etkisi

Arapçada *yükselen tonlama* ile bazı anlamlar oluşturulmaktadır. Bunlar konuşmacının söylediklerinde güven, hâkimiyet ve kararlılık göstermeye ihtiyaç duyduğu türden anlamlardır. Çünkü bunlar, çoğu zaman dinleyiciyi istenilen yöne itmekte, onu istek, şiddet ve ödünsüzlük ile karışık coşkuya ve teşvike sürüklemektedir. Sonuçta bu anlamların ortaya çıkması için *yükselen tonlama*, istenilen anlamı gerçekleştirmek için bağlamın yönünü tayin eder ve muhatabına, konuşmaya cevap verecek ve onunla heyecanlanmasını sağlayacak uygun havayı sağlar. ¹²⁴ Bunu, ayet-i kerimede şaşkınlık anlamı taşıyan *istifhâm* üslubunda görmekteyiz: (كيف تكفرون بالله و كنتم أمواتا) “Siz ölü idiniz sizleri diriltti, sonra öldürecek sonra tekrar diriltecek ve sonunda O’na döneceksiniz; böyleyken Allah’ı nasıl inkâr edersiniz?” ¹²⁵ buyrulur. Ayet-i kerimede *istifhâm*, *te’accub* (şaşkınlık) anlamındadır.¹²⁶ Çevrelerinde gördükleri ve kendilerinin de yaşadığı öldürme ve diriltmeye rağmen Allah’ı inkâr eden kişilerce *te’accub* anlamının idrak edilmesi için *yükselen tonlama* ile telaffuz edilmeli. Sanki ayet-i kerimede “Allah’ın varlığını gösteren apaçık delillere, peygamberliğin doğruluğunu gösteren mucizelere ve O’na itaat etmenizi ve nimetlerine şükretmenizi gerektiren hüccetlere rağmen her ne olursa olsun onu inkâr etmeniz

¹¹⁹ Abdulhakîm, “en-Nabru ve t-tengîm”, 98.

¹²⁰ Ahmed Muhtâr ‘Umer, *Dirâsetuş-şavti’l-luğavî* (Kâhire: ‘Âlemu’l-Kutub, 1998), 230.

¹²¹ Şâhin, ‘İlmu’l-luğati’l-‘âmm, 112.

¹²² Hassân, el-Luğatu’l-‘arabiyye, 227.

¹²³ Huseyin, “Eseru’t-tengîm”, 45-46.

¹²⁴ Huseyin, “Eseru’t-tengîm”, 43.

¹²⁵ el-Bakara 2/28

¹²⁶ Suyûtî, *Mu’teraku’l-‘akrân fi i’câzi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed ‘Ali el-Becâvî (Beyrût, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, ts), 1/435.

şaşılacak bir durum”¹²⁷ denilmektedir.

Şair Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şu beytindeki *istifhâm* üslubu, *yüksek tonlama* ile te'acub anlamı taşır:

أ معفر الليث الهزبر بسوطه ... لمن اتّخرت الصارم المصقولا؟

“Kamçısı ile aslanı yerlere mi sermiş. Hayret! O parlatılmış kılıcı kimin için sakladın.”¹²⁸

Aslanı kamçısı ile yere seren birisi karşısında nefesini doldurup *yüksek tonlama* ile (لمن اتّخرت الصارم المصقولا) “Hayretler olsun o bilenmiş kılıcı kimin için sakladın” ifadesindeki *yükselen tonlama* şekli, *istifhâm* anlamını şaşkınlık anlamına dönüştürmektedir.

Mütenebbî'nin şu beytindeki yükselen tonlama, arzulananın uzak olduğunu ifade etmektedir:

وما قتل الأحرار كالعفو عنهم ... و من لك بالحر الذي يحفظ اليد

“Hür insanı affeden onu öldürmüş gibi olur çünkü bu onu köleleştirir. Kendilerine uzatılan elin kadir kıymetini bilen özgür insanlar nerede sayısı çok az ve uzaklar.”¹²⁹

Şair *yükselen tonlamayla* iyiliğin kıymetini bilen özgür insanlarımız nerede sorusunu sorarak böylesi özgür insanların az ve onlara ulaşmanın uzak olduğunu ifade ediyor.

Emir anlamın kastedildiği *istifhâm* cümlelerinde kendisini hissettiren *yükselen tonlamanın* varlığını, cümle sonunda görmekteyiz. Ayet-i kerimede şöyle buyrulur: (فهل أنتم مسلمون) “*Müslüman olun*,”¹³⁰ (فهل أنتم منتهون) “*Kötülüklerden vazgeçin*.”¹³¹ İki ayette de *yükselen tonlama* ile dinleyiciyi izana, teslimiyete ve Allah'ın emirlerine sınıksız sarılmaya davet edilmektedir.¹³²

İstifhâm üslubu ile teşvik anlamının murat edildiği *yükselen tonlama*, şu ayet-i kerimede görülmektedir: (يا أيها الذين آمنوا هل أدلكم على تجارة تنجيكم من عذاب أليم) “*Ey iman edenler! Gelin size elim azaptan sizi kurtaracak bir ticaret göstereyim*.”¹³³ *Yükselen tonlama* ile hitabı duyanların vaat edilen ticaretin doğruluğuna şüphesiz inanmalarını ve ona güvenmelerini teşvik etmekte, muhataplardan ona evet demelerini ve bu ticareti istemelerini beklemektedir.¹³⁴

Ta'zimin maksadı bir durumun azametini ve önemini hissettirmektir. *Yükselen tonlama* buna en uygun icra yöntemidir. Şair el-Arcî'nin (ö. 120/740) şu beytindeki gibi:

أضاعوني وأي فتى أضاعوا ... ليوم كريهة و سداد ثغر

“Beni kaybettiler, iğrenç bir gün ve bir çatlağı tıkamak için öyle büyük bir genci kaybettiler ki.”¹³⁵

Bir şeyin büyüklüğünün tasavvur edebilmesi ve şairin mensup olduğu kavmin, yeri doldurulmayacak, her zorluğu yeten bir kahramanı kaybetmiş olduğunun anlaşılması için (وأي فتى) cümlesinin mutlaka yükselen *tonlama* ile söylenmesi gerekir.¹³⁶

¹²⁷ Ebû 'Ali el-Faḍl b. el-Ḥasan et-Ṭabrisî, *Mecme'ul-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-'Ulûm, 2005), 1/94.

¹²⁸ 'Aḥmed b. el-Ḥuseyin Ebu'ṭ-Ṭayyibi'l- Mütenebbî, *Divânul-Mütenebbî* (Beyrût: Dâru Beyrût, 1983), 372.

¹²⁹ Mütenebbî, *Divân*, 372.

¹³⁰ Hûd 11/14.

¹³¹ el-Ma'ide 5/91.

¹³² Ḥuseyin, “Eseru't-tengîm”, 44.

¹³³ es-Sâf 61/10.

¹³⁴ Ḥuseyin, “Eseru't-tengîm”, 44.

¹³⁵ Abdullâh b. 'Umer b. 'Amr b. 'Usmân b. 'Affân el-'Arcî, *Divânul-'Arcî* (Beyrût: Dâru-Sâdır, 1998), 37.

¹³⁶ Ḥuseyin, “Eseru't-tengîm”, 45.

3.2. Alçalan Tonlamanın Anlama Etkisi

Yukarıda sözünü ettiğimiz *istifhâm* üslubunun *yükselen tonlama* ile oluşturulan anlamlara karşılık, *istifhâm* üslubunda konuşanın acısını, üzüntüsünü ve konuşmasının içerisine gizlediği azarlamayla önceki anlamlardan ayrılan anlamlar da vardır. Bunlar kendilerine uygun *alçalan tonlama* ile söylenirler.¹³⁷ Şu ayet-i kerimede üslubun *istifhâm*dan çıkıp peygambere (sav) hitaben *'itâb* (azarlama) anlamında kullanılmaktadır. (عفا الله عنك لم أذنت لهم) “Allah seni affetsin doğrusunu anlamadan neden onlara izin verdin”¹³⁸ Burada bir sevgilinin başka bir sevgiliye yaptığı en şefkatli azarlamayı görmekteyiz Bu sebeple (لم أذنت لهم) cümlesinin *alçalan tonlama* ile söylenmesi gerekir.

Aynı şekilde üslubun *istifhâm*dan çıkıp *alçalan tonlama* ile temenni anlamında kullanıldığı da olur. Çünkü temenni ulaşılamayan bir gayedir yüksek sestem uzak üzüntülü bir *tonlama* ile dile getirilmelidir. Hak yoldan dönüp kesin cezaya uğramış ve zelil olmuş kişiler ayet-i kerimede hiç hak etmedikleri bir temennide bulunmaktadır: (فهل لنا من شفعاء) “Keşke birileri bize şefaate”¹³⁹ Bu durumda *istifhâm* üslubu ile ifade edilen temenniler, makama uygun *alçalan tonlama* ile olmalıdır.

Şair Mütenebbî'nin şu beytindeki *istifhâm* üslubu, arzulananın ağır gitmesine, geç gerçekleşeceğine üzülmeye anlamı taşımaktadır:

حَتَّام نحن نساري النجم في الظلم ... وما سراه على خفت و لا قدم

“Geceleyin yürüyen yıldızlarla yürüyoruz. Onlar develer ve insanlar gibi yürümüyor ve onlar gibi yorulmuyorlar.”¹⁴⁰

Şair burada zamanı sormamakta, zamanın yavaş ilerlediğinde hedefine ulaşacağı ve isteğini gerçekleştireceği günün geç kalmasından yakınmaktadır. Yavaş yavaş *alçalan tonlama*, ifade etmek istediği anlamın ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Şair, insanlar ve hayvanlar gibi yürümediği için mesafe alamayan, hedefine ulaşmasını geciktiren yıldızların yürüyüşünden rahatsızlık duymaktadır. Şair, insanlara ve hayvanlara has yorgunluk ve bitkinliğin yol arkadaşlığı yaptığı yıldızlara nereden bulaştığını sormakta ve çokça sıkıntıya maruz kaldığını ima etmektedir. Beyte acı ve hüzün veren bir hava hâkim buna uygun *tonlamanın* *alçalan tonlama* olduğu görülmektedir.¹⁴¹

Alçalan tonlama ile *istifham* üslubunun inkâr anlamına dönüştüğünü şu beyitte görüyoruz:

أ تلتمس الأعداء بعد الذي رأيت ... قيام دليل و وضوح بيان

“Düşman, benim övdüğüm kişiye Allah'ın nasıl zafer verdiğini gözleri ile gördükten sonra şüphelenip delil ve burhan istiyor, bu kabul edilebilecek bir şey değil.”¹⁴²

Şair burada övdüğü kişinin üstünlüğünü iddia ederken sakin olmaya çalışmaktadır. Bu durumun açık olduğunu delile ispata ihtiyaç olmadığını çünkü bunu gözlerin gördüğünü aklın inkâr edemeyeceğini söylemektedir. Beyte *düz tonlama* ile başlayıp yavaş yavaş *alçalan tonlamayla* devam etmesi, şaire hasımları karşısında güven vermekte ve övdüğü kişi hakkında söylediği

¹³⁷ Hüseyn, “Eseru't-tengîm”, 45.

¹³⁸ et-Tevbe 9/43.

¹³⁹ et-Tevbe 9/53.

¹⁴⁰ Mütenebbî, *Dîvân*, 495.

¹⁴¹ Hüseyn, “Eseru't-tengîm”, 45.

¹⁴² Mütenebbî, *Dîvân*, 475.

hususlarda samimi olduğunu ima etmektedir.¹⁴³

İstifhâm üslubunun, maksadının dışında kullanıldığı yerlerden birisi de kınama anlamıdır. Bunu şu beyitte görebiliriz.

أغرّك مَنِّي أَنْ حَبَّكَ قَاتِلِي ... وَأَنْكَ مَهْمَا تَأْمُرِي الْقَلْبَ بِفَعْلٍ

“Ben seni ölümüne severken ve sen kalbine istediğini yaptırdığın halde ben yaptırılmaz iken senin beni sevgimle aldatmandan dolayı seni kınıyorum, bundan vaz geç artık.”¹⁴⁴

Beytin muhtevasında kınama ve serzenişte bulunma anlamı vardır. Kınama sevgilinin sevgiliyi kınaması ve onu azarlamasıdır. Buna uygun olan *tonlama*, sevgiliyi kınayan *alçalan tonlamadır*.

أَفِي كُلِّ يَوْمٍ ذَا الدَّمِ سَتَقَ مَقْدَمِ ... قَفَاهُ عَلَى الْإِقْدَامِ لِلْوَجْهِ لَائِمِ

“Komutan Domestikos her gün kafasını öne eğip kınanası yüzünü gizleyerek firar mı ediyor ne!”¹⁴⁵

Şair, komutanı kafayı öne eğmiş biçimde karikatürize ederek darbe yemeye hazır bir şekilde karşısına çıkıp hezimete uğraması ile dalgasını geçip aşağılamaktadır. Böylesi bir konumda *alçalan tonlama*, alay maksadının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. *Alçalan tonlama* düştükçe alay edilen kişiye karşı gülüşler yükselmektedir.

Sonuç

“Arapçada *Tonlamanın* Gramer Görevleri ve Anlama Etkisi” başlıklı çalışmamızda vardığımız sonuçları maddeler halinde şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1- *Tonlama*, cümledeki kelimeler değiştirilmeden konuşma dilinde sesi yükselterek veya alçaltarak veya düz çıkarmaktır. Çoğu dilde olan bu olgu, anlamı etkilemektedir. Bazı Arapça örneklerde gramer kuralı, *bağlamın* gerekleri ile çatışır. O zaman problemin çözümü için dilde yazılı şekilde bulunmayan ama telaffuz olarak var olan *tonlamayı* mevcut *bağlama* uyguladığımızda bu ses olgusu, anlamı *bağlama* uygun hale getirdiği ve gramer kuralıyla çatışma durumunu ortadan kaldırdığı için gerçek bir olguya dönüşmüş olur.

2- *Tonlama* açıklama, *tekit*, *taaccüp*, *istifham*, ifadeyi olumsuzlaştırma, *inkâr*, *alay* ve *tehdit* gibi üsluplarda ve *öfke*, *ümitsizlik*, *üzüntü* ve *sevinç* gibi insani duyguları ifade eder. *Tonlama* esnasında sesin yükseltip alçaltılması ile bu anlamları birbirinden etkin bir biçimde ayrılmaktadır. Bu sebeple dil araştırmacıları, dillerde farklı şekillerde ortaya çıkan çeşitleri üzerinden konuşmacıların konularını ve meramlarını bize tanıtan *tonlamayı*, cümlelerin terkinde bulunmayan *fonemlerden* sayarlar.

3- Arapçada *tonlamayı* araştıran bazı çalışmalarda eski Arap gramercilerin bu konuya işaret etmedikleri gerekçesiyle Arapçada *tonlamanın* varlığını kabul etmezler. Ancak eski gramerciler *tonlamayı* açıklamamış, onun sebep ve sonuçlarını ortaya koymamış olsalar da onu, anlamı belirlemedeki görevleri açısından ele almışlardır.

4- Arapçada bazı gramer konularının ses *tonlaması* metodu üzerinden tekrar okunması gerekir. Çünkü yazılı cümlelerin anlamı ve mefhumu *tonlamanın* çeşidine göre farklılık göstermektedir. Cümledeki anlamın cümle sahibinin kastının dışında anlaşılması, cümleyi kurana

¹⁴³ Hüseyn, “Eseru’t-tenğim”, 46.

¹⁴⁴ İmri’u’l-Kays İbn Hucr, *Şerh dîvân İmri’u’l-Kays*, thk. Hasan es-Sendûbî – ‘Usâme Salâhuddîn (Beyrût: Dâr İhyâ’il-‘Ulûm, 1990), 164.

¹⁴⁵ Mütenebbî, *Dîvân*, 388.

haksızlık olur. Bu yüzden *tonlamayı* dikkate almak gerekmektedir.

5- Arapçanın oluşturduğu geniş ve zengin dil unsurlarının bugüne kadar künhüne vakıf olunmuş değildir. Arapçanın oluşturduğu bu birikimin yeni bir bakış açısıyla ele alınması kanaatini taşımaktayız. Bu perspektif edebî çalışmalara yeni açılımlar getirecek, farklı mana ve zenginlikler katacaktır.

6- *Tonlamayla* cümleye ünlem ve soru edatı gibi noktalama işaretleri kullanmadan bu özellikler kazandırılabilir.

7- Arapçada *tonlamanın* belirli bir yeri, ölçüsü yoktur. Büyük ölçüde kişinin ruhsal yapısına bağlıdır. Bu sebeple cümleyi murat ettiği anlama göre tonlayabilir.

8- Arapçada *tonlama*, düşürülen edat ve isimlerin yerine kullanılır veya onlara işaret ederek eş sesli bazı edatların gramer anlamlarını ayırır ve cümlenin unsurlarını belirler. Üslubu açısından olumsuz cümleyi olumluya, olumsuzlu olumluya çevirir, açıklama cümlesi, soru cümlesi ve şaşkınlık ifade eden cümle çeşitlerini sınıflandırarak gramer vazifesi görür.

9- Arapçada *tonlama*, haber (bildirim) üslubunu *inşâ* üslubuna, soru üslubuna, *tekit* üslubuna, beğeni veya şaşkınlık vb. üsluplara dönüştürür.

10- Arapçada *istifhâm* anlamını, *yükselen tonlama* ile “uzak bulma, övgü, emir, tekit, azarlama, uyarı, cesaretlendirme, hatırlatma, teşvik etme, beğeni ve şaşkınlık, yüceltme, büyütme, açıklama, uyarı, sınırlandırma, korkunç gösterme, olumluyu olumsuzla, yasaklama ve müjdeleme” anlamlarına dönüştürülür. *Alçalan tonlama* ile *istifhâm* anlamını, yavaş olmasını istemek, danışmak, yetinmek, garipsemek, üzüntü, yumuşaklık, bilmezlikten gelme, hakaret, acı vermek, çok göstermek, temenni, alay ve dua anlamlarına dönüştürülür.

Kaynakça

Abdulhakîm, Vâlî Dâde. “*en-Nabru ve't-tengîm fi'l-luğati'l-'arabiyye*”. Cezâir: Câmi'atu Ebîbekr Belkâyed Ma'hedi'l-Luğati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Anţakî, Muhammed. *el-Vecîz fi fikhî'l-luğa*. Beyrût: Dâru's-Şark, 1969.

Arcî, 'Abdullâh b. 'Umer b. 'Amr b. 'Usmân b. 'Affân. *Dîvânu'l-'Arcî*. Beyrût: Dâru's-Şâdir, 1998.

Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

Bin Mâlik, 'Âmine. “*Muştalahâtî'd-dirasâtî's-şavtiyye fi't-turâsî'l-'arabî*”. Cezâir: Câmi'atu'l-Cezâir, Ma'hadu'l-Luğati'l-'Arabiyye ve 'Âdâbihâ, Doktora Tezi, 1986.

Bin Mâlik, 'Âmine. “*Zâhiratu't-tengîm fi'l-baḥsî's-şavtî beyne'l-ḳadîm ve'l-ḥadîs*”. *el-Âdâb* 2 (1995), 30-43.

Bişr, Kemâl Muhammed. *İlmu'l-luğati'l-'âm el-'asvât*. Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 2007.

Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl. *Saḥîhu'l- Buḥârî*. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 2002.

Börekçi, Muhsine. “Türkçede Vurgu-Tonlama-Ölçü-Anlam İlişkisi”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (2005), 187-207.

Cezerî, Şemseddîn Muhammed. *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Ḳaddûrî Ḥamad. Kâhire: Maba'atu'r-Risâle, 2001

Enîs, İbrâhîm. *el-'Aşvâtu'l-luğaviyye*. Kâhire: Mektebetu'l-Enculû el-Mışriyye, 1985.

- Eşmûnî, 'Ali b. Muhammed b. 'Îsâ Ebu'l-Hasan Nûruddîn. *Şerhu'l-'Eşmûnî 'alâ elfiye İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Ezherî, Hâlid b. 'Abdullâh. *Şerhu't-taşrîh 'ala't-tavdîh*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- Farazdağ, Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Şa'sa'a et-Temîmî. *Dîvân Farazdağ*. şrh. 'Ali Fâ'ûr. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.
- Hâfız, Ebulhayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ 'ati'l-'aşr*. thk. 'Ali Muhammed eđ-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l Kutub 'İlmiyye, ts.
- Hassân, Temmâm. *Menâhîcu'l-baḥs fî'l-luğa*. Kâhire: Mektebetu'l-Enculû el-Mışriyye, 1990.
- Hassân, Temmâm *el-Luğatu'l-'arabiyye-ma'nâhâ ve mebnâhâ*. Mağrib: Dâru'l Beydâ'. 1994.
- Hatipoğlu, Vecihe. *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: y.y., 2. Basım, 1972.
- Huseyin, Mezâhîm Maḥar. "'Eseru't-teğîm fî tevcîhi'l-'agrâdi'l-belâgiyye li-'ilmi'l-me'ânî". *Mecelle Kâdisiyye fî'l-'Âdâb ve'l-'Ulûmi't-Terbeviyye* 2-3/6 (2007), 39-48.
- Huveysikî, Zeyn Kâmil. *Lisâniyyâtun mine'l-lisâniyyât*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, 1998.
- İbn 'Aqîl, Behâuddîn 'Abdullâh. *Şerḥ İbn 'Aqîl*. 2 Cilt. Tahrân: İntişarât-i Nâsir-i Hüsvrev, 14. Basım, 1964.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Usmân. *el-Ḥaşâ'îş*. thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kâhire: el-Mektebetu'l-İlmiyye, ts.
- İbn Ebî Rabî'a, 'Umer b. 'Abdullâh. *Dîvân İbn Ebî Rabî'a*, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1996.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî. *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. thk. Muhammed Muḥyiddîn 'Abdulhamîd. Beyrût: Mektebetu'l-'Asriyye, 1991.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf el-Ensârî. *Evḍaḥu'l-mesâlik ilâ elfiye İbn Mâlik*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Mâlik, *Metnu'l-elfiye*. Beyrût: el-Mektebetu's-Şa'biyye, ts.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebu'lbeḳâ'. *Şerḥu'l-mufaşşal*. thk. 'Emîl Bedî' Ya'ḳûb. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî. *İdâhu'l-vaḳf ve'l-ibtidâ' fî Kitâbillâhi 'azze ve celle*. thk. Muḳyiddîn 'Abdurramân Ramaḍân. Dımaşq: Matbu'ātu Macma'î'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1971.
- İmri'u'l-Kays, İbn Hucr. *Şerḥ dîvân İmri'u'l-Kays*. thk. Hasan es-Sendûbî - 'Usâme Salâhuddîn. Beyrût: Dâr İhyâ'il-'Ulûm, 1990.
- Ḳazvînî, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahmân. *el-Îdâḥ fî 'ulûmi'l-belâğa*. thk. İbrâhîm Şemseddîn. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Keşk, Aḥmed. *Min vazâifi's-şavti'l-luğavî*. Kâhire: Dâru Ğarîb, 2007.
- Korkmaz, Zeynep. *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Ḳuşayr, İbtisâm 'Abdulhuseyn Sultân. "ez-Zâhiratu's-şavtiyye ḡayru't-terkîbiyye fî'd-dersi's-

- şavti'l-ğarbi'l-mutercem". *Mecelle Midâdu'l-Âdâb* 24(2021), 135-160.
- Leylâ, Sehl. "et-Tengîm ve eseruh fi ihtilâfi'l-ma'nâ ve delâleti's-siyâk". *Mecelle Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye* 3/7 (2010), 261-277.
- Malmberg, Bertil. *İlmu'l-aşvât*. çev. 'Abduşşabûr Şâhîn. Kâhire: Mektebetu's-Şebâb, 1985.
- Muhyiddîn, Ferhâd 'Azîz. "et-Tengîm ve eseruhu fi't-ta'bîr 'ani'l-me'âni'nefsiyye". *Mecelletu Câmi'ati Kerkûk li'd-Dirasât İnsâniyye* 10/1 (2015), 81-102.
- Mütenebbî, Aḥmed b. el-Ḥuseyin Ebu't-Ṭayyib. *Dîvânu'l-Mütenebbî*. Beyrût: Dâru Beyrût, 1983.
- Neccâr, Muḥammed Abdul'azîz. *Ḍiyâ'u's-sâlik 'ilâ evḍahi'l-mesâlik*. 2 Cilt. Kâhire: Matb'atu's-Se'âde, 3. Basım, 1983.
- Neccâr, Nâdiye Ramadân. *el-Luğa ve 'enzimetuhâ beyne'l-kudamâ' ve'l-mudesîn*. İskenderiye: Dâru'l-Vefâ', 2005.
- 'Umer, 'Aḥmed Muḥtâr. *Dirasâtu's-şavti'l-luğavî*. Kâhire: Âlemu'l-Kutub, 1991.
- Pei, Mario. *Üsüsü 'ilmi'l-luğa*. çev. 'Aḥmed Muḥtâr 'Umer. Kâhire: Âlemu'l-Kutub, 8. Basım, 1998.
- Râḍî, Ebû Ḥâtim 'Aḥmed Ḥamdân. *Kitâbu'z-zîne*. thḳ. Ḥuseyin b. Feyḍullâh el-Hindânî. Kâhire: Maba'atu'r-Risâle, 1958.
- Şabbân, Muḥammed b. 'Ali. *Ḥâşiyetu's-Şabbân 'alâ şerhi'l-'Eşmûnî 'alâ elfiyeti İbn Mâlik ve ma'ahû şerhu's-şevâhidi li'l-'Aynî*. thḳ. Ṭâhâ 'Abdurra'ûf Sa'd. Kâhire: Mektebetu't-Tevfîkiyye, ts.
- Şâbûnî, Muhammed Ali. *Şafvetu't-tefâsîr*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l- Kalem, 1986.
- Sevrî, Abdullâh Ali Ali. "et-Tengîm fi'l-Kur'ân", *Mecelle Kulliyeti'l-Luğati'l-'Arabiyye bi'l-Manşûra* 35 (2016), 1215-1244.
- Sîbeveyhi, 'Amr b. 'Usmân b. Ḳanber. *el-Kitâb*. thḳ. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 5 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Ḥancî, 1992.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *el-'Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-naḥv*. thḳ. 'Abdul'âl Sâlim Mükerrrem. 9 Cilt. Beyrût: Müessetu'r-Risâle, 1985.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebû Bekr. *Mu'terakü'l-'akrân fi'icâzi'l-Ḳur'ân*. thḳ. Muḥammed 'Ali el-Becâvî. Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.
- Şâfi'î, Muḥammed b. İdrîs. *Dîvân İmâm Şâfi'î*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Şâhîn, Tefvîk Muḥammed. *İlmu'l-luğati'l-'âm*. Kâhire: Mektebetu Vehbe, 1980.
- Ṭabrisî, Ebû 'Ali el-Faḍl b. el-Ḥasan. *Mecme'ul-beyân fi tefsîri'l-Ḳur'ân*. Kâhire: Dâru'l-'Ulûm, 2005.
- Ṭâlib, Muḥammed Hâyil. "Zâhiratu't-tengîm fi't- turâsi'l-'arabî", *et-Turâsu'l-'Arabî* 91 (2003), 80-100.
- Temîmî, Şabîḥ. *Dirâsât luğaviyye fi't-turâsi'l-kadîm*, sarf naḥv terkîb dilâle me'âcim menâhicu'l-bahs. Ammân: Dâru Mecdelâvî, 2003.
- Uzrî, Cemîl b. 'Abdullâh b. Ma'mar. *Dîvân Cemîl Buseyna*. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- Üçok, Necip. *Genel Fonetik*. Ankara: Yabancı Dil Yayınları, 2007.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Yabancı Dil Yayınları, 1998

Zerkeşî, Bedruddîn Muḥammed b. ‘Abdullâh. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Ḳur’ân*. thq: Muḥammed Ebu’l-Faḍl İbrâhîm. 4 Cilt. Ḳâhire: Dâru’t-Turâs, 3. Basım, 1984.

Zu’r-Rumme, Ğaylân b. Nuheys b. Mes’ûd b. el-‘Adevî. *Dîvân Zi’r-Rumme*. şrh. el-Ḥatîb et-Tebrîzî. Dâru’l- Beyrût: Kitâbi’l-‘Arabî, 2. Basım, 1996.

Summary

Intonation, which is considered one of the non-structural features of language, is a newer phenomenon in language studies. In Arabic, it is defined with expressions such as name, trembling, melody and music of the word. Although it does not have a meaning-separating feature as in Chinese, it has the feature of complementing and enriching the meaning in Arabic. However, in addition to this, different meanings can be created with high or low intonation along with other presumptions in Arabic sentences. One style can be transformed into another style. Thanks to intonation, the preposition or word can be dropped and not needed in the sentence. With this position, intonation assumes a grammatical function.

Even though ancient Arabic linguists did not conduct separate studies on intonation, did not develop theories about it, and did not call it intonation, they cleverly pointed out intonation while dealing with different grammatical issues. The first linguist who pointed to this was al-Sibawayh. Ibn Jinnī, a later linguist, recognised the role of intonation in creating different meanings in spoken language. Although he does not use the term intonation, what he says contains the term intonation. According to him, it is only possible to distinguish the intertwined tone of question from the tone of admiration and amazement through intonation.

Tafsir and tajwīd scholars have pointed to this issue while exegeting some verses, drawn attention to the role of intonation in differentiating the meaning, and demonstrated this through the execution of tajwīd rules. Abū Hātim al-Rāzī's *Kitābu'z-Zīne*, which is considered to be the oldest tajwīd text, contains explanations that can be accepted as sentence intonation. He establishes a relationship between the lengthening of the sound (intonation) and meaning.

In contemporary Arabic studies, the definitions of intonation differ. Some researchers look at intonation as a sound scholar. Some of them evaluate it with the measurements of the science of physics and see it as sound waves. Others consider intonation as a grammatical phenomenon. The phenomenon of intonation begins to take place a lot in the studies of contemporary linguists on language sounds. It can be said that they agree with the old grammarians that intonation performs grammatical and semantic tasks in addition to its main task of naghma. According to modern linguistic studies, intonation is a means of discovering different meanings and a way of finding the direction of meaning from the difference of the utterances. In addition, intonation performs a number of tasks in some special styles.

A construction (which does not carry the meaning of judgement), which grammarians do not find suitable to be an adjective clause, is transformed into a declarative clause by intonation and thus becomes an adjective clause. Prepositions with the same pronunciation but different meanings are separated from each other with rising intonation. The types of badal whose meanings are close to each other are separated by rising intonation. Here, the type of badal revealed by intonation is the price of explanation (badal-i tabāyun). The intonation is usually based on intonation because intonation is essential for understanding the proximity and distance meanings of the prepositions of intonation. The preposition nidā, one of the basic parts of this style, can be dropped from the sentence with rising intonation. In this case, intonation both points to the dropped preposition and performs its function. Intonation has a special importance in the question style. According to the majority of Arabic grammarians, a question sentence is a constructive sentence and not a declarative sentence. The preposition of question is not always used in the sense of question. It is common in Arabic to use it in other meanings with intonation.

In these uses, the question is transformed by means of rising intonation into the meanings of ta'accub (admiration, surprise), exaltation, magnification, explanation, warning, limitation, horror, prohibition and good news. With the descending intonation, the question is transformed into asking for slowness, consulting, contentment, strangeness, sadness, softness, ignorance, insult, pain, showing much, wish, mockery and prayer.